

HAYAT SAFAHATINDA EĞİTİMSEL DEĞERLERİ İŞİĞINDA MEHMET AKİF ERSOY'UN SAFAHAT'I

Mehmet Akif Ersoy's Safahat In The Light Of Educational Values Through The Phases Of Life

Burak Fatih AÇIKGÖZ

¹Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Ali Çağlar Anadolu Lisesi, burakfatih_42@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-9982-7072

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 28.03.2021
Kabul/Accepted: 03.06.2021

DOI: 10.20322/littera.904722

Anahtar Kelimeler:

Mehmet Akif Ersoy, Safahat, yeni değerler, farkındalık, seçmeli ders.

ÖZ

Bu çalışmanın¹ amacı; hayat safhalarının, sayfalarının nasıl olması gerektiği hususunda bir rol modeli olan Mehmet Akif'in, Safahat isimli eserinde tespit edilmemiş değerlerin olup olmadığını belirlemektir. Ayrıca; Türk edebiyatına, Türk milletine, İslam âlemine önemli hizmetlerde bulunan, İslam dünyasının kalkınması amacıyla ömrünü adayan Akif'in, Müslümanlar için önemli bir rehber olma vasfı taşıyan Safahat isimli eserinin eğitimsel anlamdaki değerini ortaya koymaktır. Safahat'ta yer alan değerler üzerinden, Akif'in hayali "Asım'ın Nesli"nin adayları konumundaki öğrencilerde ve onları yetiştirecek öğretmenlerde bir farkındalık oluşturulmak istenmektedir.

Çalışma, nitel araştırma yöntemine uygun olarak durum çalışması deseniyle hazırlanmıştır. Araştırmanın veri kaynağı, Mehmet Akif'in Safahat isimli şaheseriyle 33 öğretmen ve 687 öğrencidir. Verilerin toplanmasında; doküman analizi, ön testi ve son testi arasında konferanslara yer verilen anket yöntemi kullanılmış; verilerin analizinde ise betimsel analiz ve tema analizi yapılması suretiyle istatistikî sonuçlar elde edilmiştir.

Safahat'ta 41 tematik değer tespit edilmiştir. Bunlardan 17 tanesi bu çalışmayla ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Safahat'taki değerlerin, öğrenciler ve öğretmenler tarafından bilinmediği hatta Safahat'ın Türk edebiyatındaki ve İslam dünyasındaki değerinin farkında olunmadığı sonucuna varılmıştır. Bu yönüyle çalışma, öğrenciler ve öğretmenlerde Mehmet Akif'e ve Safahat'a karşı önemli bir farkındalık oluşturmuştur. Ayrıca, çalışma kapsamında hazırlanan "Liselerde Mehmet Akif Ersoy ve Safahat seçmeli dersi olmalı mıdır?" anket sorusu öğrenciler ve öğretmenlerce oldukça rağbet görmüştür.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine whether there are undiscovered values in Mehmet Akif's work, Safahat, being a role model about how the phases, pages of life should be. Also, It is aimed to suggest the value of Safahat educationally, which can be qualified as a guide to Islamic World and Mehmet Akif, making significant contributions to Turkish literature, Turkish nation and Islamic world dedicating his life to the development of Islamic world. It is intended to raise awareness on the students, in the position of being the candidates of Asım's generation and on teachers who will educate them, through the identified values in Safahat.

Keywords:

Mehmet Akif Ersoy, Safahat, modern values, awareness, selective course.

¹ Bu makalenin aslı, TÜBİTAK tarafından 2020 yılında düzenlenen 52. Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması'na katılmak üzere "proje" olarak hazırlanmış, bölge finallerine katılmaya hak kazanmış ve bölge finallerinde "değerler eğitimi" alanında bölge ikincisi olmuştur.

The study was prepared in a case study design along with the qualitative research method. The data source of the study is 33 teachers, 687 students and Mehmet Akif's work Safahat. In collecting data; the questionnaire method, document analysis and conferences between pre-test and post-test, were used; during the analysis, statistical results were obtained by doing descriptive and theme analysis.

41 thematic values have been identified in Safahat, 17 of which were defined in detail in the study. It has been determined that the values included in Safahat are not known by the students and teachers, even the value of the work is not recognized by the Islamic World and Turkish literature. In this respect, the study raises awareness significantly in students and teachers towards Mehmet Akif and Safahat. Moreover, the survey question, which is prepared as a part of the study, "Should Mehmet Akif Ersoy and Safahat be a selective course in high schools?" has been interested in profoundly by students and teachers.

Atıf/Citation: Açıkgöz, B. F. (2021), "Hayat Safahatında Eğitimsel Değerleri Işığında Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ı", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/3, 532-562.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Burak Fatih AÇIKGÖZ, burakfatih_42@hotmail.com

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy, yaşam içerisinde yer alan bütün varlıkları dikkatle gözlemlene fırsatı yakalamış büyük bir müşahittir, bir şahsiyet timsalidir. Bu bağlamda onun yaşamı, sanatı ve sanatının mahsulü olan edebî ve öğretici eserleri kıymeti haizdir. Kendisinin asıl mesleği veteriner hekimlik(baytarlık)tir. Bunun dışında çeşitli görevlerde bulunduğu da bilinmektedir. Akif; İstanbul, başta Edirne ve Adana olmak üzere Anadolu, Rumeli ve Arabistan'ın kasaba ve köylerinde sâri hayvan hastalıkları ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Buralarda köylü ve çiftçiyi yakından tanıma imkânı bulmuştur. Fatih, Bayezit ve Süleymaniye camilerinde vaizlik yapmış; -manzum hikâyelerinden anlaşıldığı üzere- cemaati yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın verdiği bir görevle Berlin ve Arabistan'a gitmiş, yurt dışındaki Müslümanları daha yakından tanımıştır. 1920'de Burdur mebusu seçilmiş, Meclis'te muhalefet grubu içerisinde yer almış, Meclis'in havasını teneffüs etmiştir. Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaaz Millî Mücadele'nin desteklenmesine katkı sağlamıştır. Mısır'a gitmiş gelmiş ve 1926'dan itibaren oraya sürekli olarak yerleşmiştir. Bu vesileyle Arap coğrafyasında Arapları daha yakından tanıma imkânı elde etmiştir. 1926'da, Diyanet İşleri Riyaseti'nin isteği doğrultusunda Kur'an-ı Kerim'in tercümesi ile ilgili çalışmalar yapmıştır. O, Kur'an'ı tefsir edebilecek kadar Kur'ani bilgilerle donanımlı bir yazardır (Okay vd. 2003: 433-434; Ersoy 2007: 16-19). Sahih bir Müslüman, mümin ve mütedeyyindir; Türk edebiyatının dinî ve millî duyarlılığını yansıtan ve halkın yaşayış tarzını anlatan manzumeler kaleme alan, İslamcılık akımına bağlı şairlerindendir. Müfessirlik vasfı bulunan Mehmet Akif, şiir anlayışını da Kur'an-ı Kerim'e, özellikle de "Şuara" suresine dayandırır (Şimşek 2015: 111). Akif'in, Safahat isimli eserinin pek çok bölümünde Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetlerin ve Hz. Peygamber'in hadislerinin nazmen yorumu söz konusudur (Kırkkılıç 2009: 61). Safahat'ın üçüncü bölümü olan "Hakkın Sesleri" sekiz ayet ve bir hadisin manzum yorumu ile birlikte "Hazin Bir Mevlit Gecesi" isimli manzumeden oluşur. Bu sekiz ayet, bir hadisin metinleri ve tercümelerinden sonra ise şiirler gelmekte ve bu şiirlerin tefsiri-yorumu yapılmaktadır. Akif, *Sebilü'r-Reşad*'daki köşesinde şiirlerinin başına da 'tefsir-i şerif' ibaresini koyar ve şiirlerine aldığı ayetleri, hadisi zamanın şartları ve Müslümanların durumlarına göre nazmen yorumlar. Şüphesiz ki ayetleri almadan da bu beyitleri yazabilirdi. Ama o, söylediklerinin doğrudan

ilahi emirlere dayandığını anlatmak ister (Yetiş 2006: 59). Akif'in, 1895'te Mektep mecmuasında yayımlanan ilk şiirinin adı da "Kur'ân'a Hitap" ismini taşır; şaheseri Safahat'ta yer alan 108 manzumedan on beş on altı tanesi Kur'an-ı Kerim'den alınmıştır. Yedi bölümden oluşan Safahat'ın, üçüncü bölümünü teşkil eden "Hakkın Sesleri" de adını Kur'an'dan almıştır. Hakkın Sesleri'nde yer alan toplam on şiirden sekiz tanesi, Safahat'ın beşinci bölümü olan ve on şiirden oluşan "Hâtıralar"da yer alan ilk yedi şiirin dördü ayetlerin, ikisi hadislerin açıklaması olup bunlar arasında yer alan "Uyan" başlıklı manzume de bütün Müslümanları ikaz eden bir sesleniştir (Okay vd. 2003: 437). Safahat'ın yedinci bölümünü oluşturan "Gölgeler"deki toplam kırk bir şiirden üç tanesi de Kur'an'dan hareketle kaleme alınmıştır. Bunlara, vaizin, konuşmasına bir ayet ile başladığı Fatih Kürsüsü'nde isimli uzun manzumeyi de ekleyebiliriz (Çetişli 2009: 419). Dolayısıyla, Akif'in, Safahat'ta, Kur'an'dan hareketle konuştuğunu, İslami bir yaşam tarzının nasıl olması gerektiğini anlattığını söyleyebiliriz; bir başka ifadeyle İslami olmayan bir hayata yönelik eleştirilerini görebilir, bulabiliriz. Onun hemen hemen bütün mısralarının, şiirlerinin, manzumelerinin Kur'an-ı Kerim'e yönelik ifadelerden oluşması hasebiyle Safahat için, Kur'an-ı Kerim'i serbest usulle yorumlamaya çalışan ve Müslümanları ayağa kaldırmayı amaçlayan bir kitaptır denilebilir. Çünkü Akif'in poetikasının temel kaynağı ayet ve hadistir; o, ayet ve hadisin makbul saydığı şiirin peşindedir. Kur'an'ı ve Peygamber sözlerini referans alan bir poetikanın sahibidir (Şimşek 2015: 117). Kısacası, Mehmet Akif'in yazdıklarının temelinde, doğrudan yahut dolaylı olarak Kur'an-ı Kerim ve hadisler vardır (Okay vd. 2003: 436). Mehmet Akif, bir Kur'an adamıdır. Akif'in Kur'an'a ne derecede samimiyetle bağlı olduğunu göstermesi bakımından Nevzad Ayas'ın Akif hakkındaki şu ifadeleri dikkate değerdir: "Onun iki Avrupalı mütefekkirin (Einstein ve Schopenhauer) sözü karşısında hemen o ayeti (İnsan suresi, 30. ayetin bir kısmını) hatırlayıvermesi, konuyu ne kadar derinden kavradığını, Kuran'a ne kadar samimiyetle bağlı olduğunu da anlatır." (İmamoğlu 2009: 16).

Akif'in edebî yönü kuvvetlidir. O, her şeyden önce iyi bir gözlemcidir. Etrafındaki varlıkları titiz bir şekilde gözlemleyen bir hekimdir. Bu gözlemcilikte, mesleğinin (veterinerliğinin) ve muhtelif seyahatlerinin etkisi elbette ki yadsınamaz. Safahat'ın neredeyse her bir mısrasının gözlem ürünü olması da bunun delilidir. Mehmet Akif'in hayat felsefesi, şiir anlayışı "gözlem" ürünü "hakikat"lere dayanır. Bunu, Safahat'ı oluşturan ve şairin "Hamasi Şairimiz Midhat Cemâl'e" başlığıyla Midhat Cemal Kuntay'a ithaf ettiği dördüncü kitap "Fatih Kürsüsünde" isimli bölümde yer alan şu mısralardan anlarız:

"-Hayır, h[a]y[â]l ile yoktur benim alışverişim;
İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!" (Ersoy 2007: 250-252).

İşte, Kur'an minvalindeki bu hareketli yaşam safhaları, merhaleleri Safahat'ı ortaya çıkarmıştır. Mehmet Akif Ersoy ve Safahat denildiğinde yurt içinde ve yurt dışında ciddi bir külliyatın var olduğunu belirtmek gerekir. Safahat, Mehmet Akif Ersoy'un en önemli eseridir. Eser, yedi bölümden oluşur: Birinci Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar, Asım, Gölgeler. "[A]kif'in sağlığında yedi ayrı kitap hâlinde bazıları birkaç defa basılan, ölümünden sonra tek cilt olarak yayımlanan ve tamamı aruzla yazılmış

11.240 mısralık 108 manzumeden ibaret külliyyatının genel adı Safahat'tır." (Okay vd. 2003: 437). Safahat, "safha" kelimesinin çoğuludur; "safhalar, evreler" demektir (TDK Güncel Türkçe Sözlük 2021). Safha ise "evre, merhale; bir şeyin yüzeylerinden her biri; üzerine yazı yazılmış veya yazılmaya uygun sayfa" anlamlarına gelir (Kubbealtı Lugatı 2021). Ali Nihat Tarlan'a göre Safahat, kişisel ve toplumsal hayatın çeşitli yüzlerini göstermeye çalışan bir metindir (Tarlan 1971: 22). Bu çalışma minvalinde ise Safahat, hayat safhalarının, sayfalarının nasıl olması yahut olmaması gerektiğini İslami bağlamda gösteren, anlatan öğretici ve edebî bir metindir, kıymettir.

Eğitimde "rol modeli" kavramı çok önemlidir. Türkiye merkezde olmak üzere güneye, kuzeye ya da doğuya, batıya doğru gidildiğinde İslam dinini benimsemiş ülkelerin sayısı artmaktadır fakat dünyada zulme en çok da Müslümanlar maruz kalmaktadır. İslam dünyasının ayağa kalkması bağlamında, Müslüman Türk milletine rol modeli olabilecek isimlerin başında hiç şüphesiz Mehmet Akif Ersoy gelmektedir. Çünkü Akif; ızdırabı, çileyi, yoksulluğu, kimsesizliği, fakirliği, sıkıntıları görmüş; gördüklerinin acısını önce kendi içinde hissederek onları hem paylaşmak hem de belki düzeler diye eserleri ve konuşmalarıyla anlatmak yolunu seçmiş büyük bir değerdir. Küfe, Hasır, Meyhane, Bayram, Seyfi Baba, Kocakarı ile Ömer, Mahalle Kahvesi, Köse İmam gibi pek çok şiirini kendi ifadesiyle söylenirse "toplumsal rezilliklerimizi" gösterebilmek için yazmıştır (Yetiş 2006: 41). "Cumhuriyet döneminde dinî değerler, vatan ve millet kavramları, toplumsal problemler, bir fikir meselesi olarak en fazla onun şiirlerine konu ol[muş]tur." (Erol 2014: 108). Mehmet Akif; milletinin, ümmetinin dertleriyle dertlenmiş, hemhâl olmuş bir münevverdir. Ne kadar süslü ne kadar tatlı olursa olsun libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyatın bize bir şey söylemediğini bilen bir şairdir (Yetiş 2006: 72). Denilebilir ki mümtaz bir şahsiyet olan Akif'in şahseseri Safahat, Müslümanların dertlerine derman olabilecek temel bir kaynaktır. Çünkü Akif, ülkemizin ve İslam dünyasının içinde bulunduğu durumun, problemlerin birbiriyle ilgili olduğunu savunmuş ve eserlerini bu bakış açısıyla kaleme alarak ömrünü Müslümanların ayağa kalkması uğruna feda etmiştir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse Mehmet Akif, Safahat adlı eserini başta Türk milleti olmak üzere İslam âleminin uyanıp kendine gelmesi ve Batı tahakkümünden kurtulmasının nasıl olacağını anlatmak için yazmıştır (Işık 2008: 130). Fakat büyük bir ülkü insanı olan Akif'in, Safahat isimli seçkin eserinin değeri Türkiye'de ve dahi İslam dünyasında yeterince bilinmemektedir. Safahat'ın değerinin bilinmemesi ile kastedilen Türkiye'nin yani Türk milletinin, Müslümanların yani Müslüman halkların bu eseri yeterince tanımamasıdır; bu eserden yeterince istifade edememesidir. Safahat'ın, İslam dünyasının problemlerini tespit ettiğine ve bunlara yönelik çözüm önerileri getirdiğine dair, öğrencilerde ve öğretmenlerde ciddi anlamda bir bilgi, farkındalık eksikliği söz konusudur. Bugün, Müslümanların dünya arenası içerisinde buldukları olumsuz durumlar, koşullar etraflıca değerlendirildiğinde zikredilen ifadelerin hakikati görülür. Dolayısıyla bu çalışmayla, Mehmet Akif Ersoy ve onun Safahat'ının öğrenciler ve öğretmenlerle buluşması sağlanmaya çalışılmıştır ve buna yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Fakat şu bir hakikattir ki Akif'in ve Safahat'ın kıymeti bilim dünyasında bilinmektedir. Bu bağlamda, yaşadığı devri bütün gençlik ve derinliği ile Mehmet Akif kadar eserine geçirmiş olan bir başka şair yoktur. Safahat, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk halkını, aydınlarını ve büyük çalkantılar geçiren yurdumuzu bütün acıları, sevinçleri, umutları, düşkünlükleri ve eğilimleriyle anlatan manzum bir tarih, bir roman, bir destan

gibidir (Kabaklı 1977: 101). Safahat, ne manzum hikâyelerden oluşan bir kitap ne bir şiir mecmuası ne bir roman ne de başka türden bir eserdir. O, Safahat'tır. Yani türün özellikleri yalnız kendi içindedir ve orijinaldir; kendi kültürüne ve iklimine bağlı dürüst, mesuliyet duygusu yüksek ve son derece duyarlı ve samimi bir insanın arzu, istek, şikâyet, haykırış, keder, sevinç; ideal gibi zihnî ve kalbî hâllerinin ifadesi edebî bir metindir (Ersoy 2007: 28). Ayrıca Safahat, İslam dünyasının bir Müslüman şair tarafından yapılmış en ağır tenkitlerini içerir (Okay 2005: 234). İslam coğrafyasının özellikle son üç dört asırlık panoraması Safahat'ta gizlidir: "Mehmet Akif, eserlerinde İslâm ülkelerinin, bilhassa Anadolu Müslümanlarının dertlerini 'bir mesele' olarak ele almış ve buna ilişkin çözüm arayışını sürdürmüş az sayıdaki İslamcı/toplumcu sanatkârlardan biridir." (Duymaz 2013: 490; Akt. Erol 2014: 109). Yakın dönem tarihimizi ve milletimizin geçirdiği medeniyet dönüşümünü daha iyi anlayabilmek için Akif'in yaşamındaki safhaların, sayfaların ve bir de Safahat'ının okunması gerekir. Çünkü Akif, Safahat'ta, Türk milletinin içinde bulunduğu olumsuz şartları yaratan unsurları tespit ederek bu olumsuz şartlara kendi düşünce ve ideolojisi doğrultusunda çözümler ortaya koymuştur (Oğur 2009: 229). Türk edebiyatında, içinde yaşadığı devri Mehmet Akif kadar bütün teferruatıyla gören ve gösteren başka bir şair yoktur. Safahat, belirli bir bakış açısından tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, cami, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mazi, hâlihazır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey Akif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtaları ile anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz verir. Komik, trajik, öğretici, hamasi, lirik, hakimane her edayı, her tonu kullanır. Bu suretle Akif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hatta edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar (Kaplan 2003: 174). Dolayısıyla denilebilir ki Akif ve onun Safahat isimli eşsiz eseri, Müslüman Türk toplumu için bir değerler hazinesidir. Safahat'taki değerler; daha çok, aranan, istenen, beklenen değerler olarak mısralar, manzumeler, şiirler vasıtasıyla açık yahut örtük ileti şeklinde verilir. Çünkü Akif, ideal bir toplum yaratmak peşindedir; o, içinde yaşadığı dönemde ve öncesinde ortaya çıkan toplumsal yaşamdaki değersizlikleri kısacası hayat safhalarının, sayfalarının nasıl olması yahut olmaması gerektiğini Safahat'ta yer alan değerler, tematik motifler vasıtasıyla göstermek suretiyle büyük ideali "Asım'ın Nesli"ni ortaya çıkarmak istemiştir.

Safahat'ta yer alan değerleri ele almadan önce değer kavramı, değerler ve değer tasnifleri hakkında da kısaca bilgi vermek gerekir. Bu çalışmada, "üstün nitelik; üstün, yararlı nitelikleri olan kimse [ya da eser], kıymet" anlamlarıyla kullanılan "değer" kelimesinin çok farklı anlamları ihtiva ettiği söylenebilir: "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, kıymet, paha, valör; üstün nitelik, meziyet, kıymet; üstün, yararlı nitelikleri olan kimse; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddî ve manevî öğelerin bütünü vb." (TDK Güncel Türkçe Sözlük 2018). İlk defa, Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılmış olan Latince kökenli "değer" sözcüğü "kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" anlamlarına gelen "valere" kökünden türetilmiştir (Bilgin 1995: 83). Değerler denilince akıllara genellikle adalet, hoşgörü, alçakgönüllülük, saygı, sevgi vb. gelir fakat bunlarla sınırlı değildir. "Değer; toplumun geneli tarafından doğru ve güzel olarak kabul edilen davranışlar olarak

tanımlanabilir. Değerlerin aktarılması amacıyla gösterilen çabaları ise 'değerler eğitimi' olarak tanımlamak mümkündür." (Köç vd. 2020: 98). Değerler Eğitimi'nde temel amaç, değerlerin eğitim vasıtasıyla bireylere kazandırılmasıdır. Kantar'a göre (Akt. Güçlü 2015: 721) değerler eğitimi, aile ve okul eğitiminde değerlerin farkında, kişiliği gelişmiş, davranışları olgunlaşmış bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Değer kelimesinin mahiyeti hakkında geçmişten bu yana ciddi tartışmalar yapılmıştır ve hâlen de yapılmaktadır. Çünkü değer kavramı felsefe için bir "değerlendirme" ve "değerler problemi"dir. İyi, güzel, faydalı, doğru gibi sorular değerlendirmenin nasıl olacağı problemini de ortaya çıkarır (Kuçuradi 1998: 8). Değerlerin bağlı oldukları kültürlerle göre hatta ait oldukları kültürlerin içerisinde dahi ayrılık gösterebildiklerine dair bilgiler mevcuttur. Farklı iki toplum aynı değere sahip olabilir fakat toplumların o değere verdikleri önem derecesi farklı olabilir. Mesela bir Eskimo toplumunda da karı-kocaya sadakat ve misafirperverlik gibi kültürel değerler mevcuttur fakat onlar için misafirperverlik sadakatten daha önemli bir değerdir ve sadakatten önce gelir. Böyle bir olay diğer toplumlar için kabul edilemez bir durum olabilir (Reboul 1995: 365-366; Akt. Yazıcı 2006: 505). Değerler hakkında günümüze kadar çeşitli tasnifler de yapılmıştır: Allport, Vernon ve Litzey (1960), Scheller (1966), Rokeach (1973), Şirin (1983), Güngör (1993), Ketenci (1997), Filiz (1998), Dilmaç (1999), Evin ve Kafadar (2004), Schwartz; Ryan ve Bohlin (1999), Kinnier&Kernes-Dautheribes (2000)... (Biçer 2013: 10-16). Bu sınıflandırmaların en çok bilinenleri ve kabul edilenleri ise Nelson, Rokeach, Spranger ve Schwartz'a ait olanlardır (Yazıcı 2006: 501). Bu makalenin konusu elbette ki bu tasnifleri ele almak değildir fakat şunu çok açık olarak belirtmek gerekir ki bu tasniflerde ölçüt alınan hususlar birbirlerinden farklıdır. Ayrıca, bilim dünyasının oluşturduğu bu tasniflerin muhtelif milletlerin eğitim programlarına yansımaları da farklı farklıdır (Biçer 2013: 15). İnsanlar; toplumsal kurallar, kendi gelenek ve görenekleri yoluyla iyiyi, kötüyü; doğruyu, yanlış ayırt edebilir kısacası kendi ahlak ilkeleri ve algılamaları doğrultusunda bir "ölçü" edinebilirler (Beil 2003: 114). Yani, her toplumun kendine mahsus değerleri vardır, birininki diğerinkine benzemeyebilir ve ayrıca toplumların düzenlerini bu değerler kontrol altında tutar. Dolayısıyla değer tasnifleri değerlendirilirken biri diğerinden üstündür yahut biri diğerinden daha doğrudur vb. ifadeler kullanmak bilimsel bir bakış açısı değildir. Her tasnif, her değer belirleme çalışması, nesnel olma iddiası taşısa da öznel ve özne merkezlidir. Yalnız, şu hususu da belirtmek gerekir ki değerlerin oluşumunun ve bireylere, toplumlara kazandırılmasının "Fitrat Kanunu"na kısacası yaradılışa (mizaca) uygun olması gerekir (Yaman 2012: 17-19). Değerler, her ne kadar toplumlara göre farklılık gösterse de millî ve evrensel değerlerin var olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla herhangi bir eser değerleri, motifleri bağlamında incelenirken eserin nesnel bir tematik tasnifinin yapılması da mümkün değildir. Çünkü bütün tasnifler özne merkezlidir. Bu noktada, Mehmet Akif Ersoy'un eşsiz eseri Safahat hakkında çeşitli değer belirleme çalışmaları, Safahat'taki değerlere yönelik tematik tasnifler yapıldığı ve bu tasniflerin hemen hemen hepsinin birbirlerinden farklı oldukları da dikkate alınmalıdır. Bu minvalde, Safahat'ta yer alan motifleri, değerleri ele alan çalışmalardan bahsetmeden önce bu çalışmanın amacından da kısaca bahsetmek gerekir. Hayat, safhalardan yani çeşitli merhalelerden oluşan bir yoldur. Her insanın yolu ise birbirinden farklıdır. Önemli olan yolculukların olabildiğince problemsiz tamamlanmasıdır. Safahat, işte bu yolculukta Müslüman yolcular başta olmak üzere tüm yolcular için önemli bir rehberdir. İslam dünyasının temel kılavuzlarından biridir. Bu çalışma,

Safahat'ta, yeni değerlerin olup olmadığını tespit etmek suretiyle Safahat'ın değerlerini, motiflerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayla Safahat'ın değerleri bağlamındaki eğitimsel değeri de belirlenmek istenmektedir. Safahat, Türk milleti ve İslam ümmeti bağlamında düşünüldüğünde, değerler eğitimi bakımından oldukça zengin bir kaynaktır. Bugüne kadar Safahat ile ilgili yapılmış herhangi bir çalışmanın tematik değer tasnifinin Safahat'ta yer alan değerleri tek başına, bir bütün olarak ayrıntılı bir şekilde ele aldığı söylenemez. İşte, bu çalışmada, Safahat'ta yer alan motifler, değerler özgün bir bakış açısıyla tekrar ele alınmış ve yeni bir tematik değer tasnifi yapılmıştır. Bu tasnif, Safahat'ı mısra mısra incelemek suretiyle Safahat'ta yer alan bütün değerleri belirlemeye yönelik bir sınıflandırmadır. Ayrıca, bu çalışmayla öğrenciler ve öğretmenlerin, Safahat'ta yer alan ve Müslümanların asırlardır karşı karşıya kaldıkları problemlerin çözümünde önemli olabilecek "çalışkan olmak, ümitli olmak ve azimli, gayretli olmak" gibi değerlerin farkında olup olmadıkları da tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda, ön test ve akabinde yapılan mini konferanslar sonrasındaki son testler vasıtasıyla elde edilen verilerden hareketle Safahat'ın Müslüman âlemi için ne kadar kıymetli bir eser olduğuna yönelik öğrencilerde ve onları yetiştirecek öğretmenlerde bir farkındalık oluşturulmak istenmiştir. Çalışmanın yöntemine geçmeden önce, Safahat'ta yer alan değerler üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalardan genel hatlarıyla bahsetmek gerekir.

Öncelikle şu hususu çok net olarak belirtmek gerekir ki literatür incelendiğinde, bu çalışmada ayrıntılı olarak tespit edilen yeni değerler, Safahat ile ilgili olarak bugüne kadar yapılan hiçbir çalışmada (tez, makale, bildiri vd.) tematik değer, motif belirlemeye yönelik bir usulle ve ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bu çalışmanın farkı ve önemi, Safahat ile ilgili tematik motif, değer belirlemesi yapan çalışmalarda tespit edilemeyen yeni değerler başta olmak üzere Safahat'ın bütün değerlerini, motiflerini tespit etmeye yönelik müstakil ve teferruatlı bir araştırma olmasıdır. Ayrıca, bu makale, Safahat'ta hangi değerlerin, ne kadar yer aldığını usulen tespit etmesi, belirtmesi bakımından da dikkate değerdir. Literatürde yer alan çalışmaların büyük bir kısmı ise Safahat'taki motifleri, değerleri belirlemeye yönelik ayrıntılı birer değer belirleme çalışması değildir.

Literatür taraması kapsamında TÜBİTAK Ulakbim, Türkiye Bibliyografyası, Türkiye Makaleler Bibliyografyası, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanları incelenmiştir. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Safahat" anahtar kelimesi ile ilgili 18 yüksek lisans, doktora tezi incelenmiştir. Bu kapsamda, YÖK veri tabanında, Safahat'taki değerlerle ilgili doğrudan araştırma yapan 5 yüksek lisans çalışması tespit edilmiştir. Bunların dışında, "Safahat'ta Ahlâkî Unsurlar" başlıklı bir yüksek lisans çalışması daha vardır. Fakat bu çalışmada, sadece Safahat'ta yer alan ahlaki unsurlar ele alınmıştır (Öksüz 1999: 1). Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse bu çalışmada Safahat, sadece ahlak felsefesi açısından irdelenmiştir (Öksüz 1999: 270). Bu ahlaki unsurlar; kişisel ahlak, aile ahlakı ve sosyal ahlak başlıkları altında incelenmiştir. Kişisel ahlak başlığı altında adalet, ahde vefa, çalışmak, doğruluk, şefkat ve merhamet, edep ve hayâ; sosyal ahlak başlığı altında ise yardımlaşma, marifet ve ilim, Hakk'a riayet etme, vatan sevgisi, birlik ve beraberlik ele alınmıştır. "Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat* İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" (Moğul 2012). Bu çalışmada ise Safahat, Türkçe eğitimi ve değerler eğitimi açısından incelenmiştir (Moğul 2012: 7). Çalışmada, değerlerin belirlenmesinde Millî Eğitim Bakanlığının Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan adil olma, aile birliğine önem

verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, duyarlılık, dayanışma, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri temel alınmıştır ve bunların dışında yeni değerler tespit edilmemiştir (Moğul 2012: 29). "Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait 'Safahat' Adlı Eserin İncelenmesi" (Biçer 2013). Bu çalışmada da Safahat'taki değerler incelenmiş, değerlerle ilgili bireysel yorumlamalar yapılmıştır ve toplamda 20 değer tespit edilmiştir. "Safahat'ta Değerler Eğitimi Unsurları" (Emer 2014). Bu çalışma, Safahat'taki motifleri, değerleri belirlemeye yönelik yapılmış özgün bir çalışmadır. Çalışmada, değerlerle ilgili bireysel yorumlamalar yapılmıştır. Fakat bu tez çalışmasında da bilim dünyasının oluşturduğu tasniflerde yer alan ve Türkiye'nin öğretim programlarına yansıyan (Biçer 2013: 15) bazı değerlere yer verilmemiştir. Mesela; "barış, bilimsellik, görgü" gibi. Fakat Emer'in çalışmasında, Safahat ile ilgili değerleri belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda yer almayan bazı değerlere yer verildiğini de belirtmek gerekir. Mesela "adamlık, sadakat, idealizm, hikmet" gibi. Tabii, "adamlık" gibi değerlerin öznel motifler, değerler olduğunu da belirtmek gerekir. "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" (Küçükkaya 2014). Bu araştırmada ise Mehmet Akif'in Safahat'ta işlediği değerler, ilköğretim II. kademe 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında geçen değerler ile karşılaştırılmış, yorumlamalar yapılmak suretiyle sonuçlara varılmaya çalışılmıştır (Küçükkaya 2014: 8). Bu tez çalışmasında, sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan değerler ile Safahat'ta yer alan değerlerin ilişki düzeyi üzerinde durulmuştur (Küçükkaya 2014: 67). Safahat'ta toplamda 28 değer yer aldığı, çalışmanın "İçindekiler" kısmında belirtilmiş fakat ilerleyen bölümlerde 25 değer tespit edilmiştir. "Dayanışma, eşitlik ve hoşgörü" değerlerinin Safahat'ta yer almadığı belirtilmiştir (Küçükkaya 2014: 71). "Ortaokul Sosyal Bilgiler Eğitiminde Safahat'ın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" (Yılmaz 2017). Bu tez çalışmasında Safahat, sosyal bilgiler eğitimi ve değerler eğitimi açısından incelenmiştir (Yılmaz 2017: 7). Safahat, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının sosyal bilgiler dersi için hazırlamış olduğu 18 değer bağlamında incelenmiş ve bireysel yorumlamalar yapılmıştır (Yılmaz 2017: 44).

Çalışma kapsamında bu tezlerden elbette ki yararlanılmıştır fakat tezlerden iki tanesinin (Moğul 2012 ve Biçer 2013) -hatta Yılmaz (2017) da buna dâhil edilebilir- neredeyse aynı değerleri ele aldıkları, Safahat'ta yeni değerler tespit etmedikleri gözlemlenmiştir. A. M. Emer'in yaptığı tez çalışmasında (Emer 2014) diğerlerine göre daha fazla değer ve yeni değerler ele alınmıştır. Zikredilen tez çalışmalarında tespit edilen değerlerin sayıları bulgular kısmında verilmiştir. Safahat'taki değerleri, motifleri belirlemeye yönelik münhasıran yapılmış bu tezler dışında makale, tebliğ olarak hazırlanıp Safahat'taki tematik değerlerden, motiflerden kısmen, sınırlı sayıdaki örneklerle bahseden çalışmalar da vardır: (Yeniterzi 1997), (Çetin 2006), (Işık 2008), (İmamoğlu 2009), (Cuma 2009), (Ercilasun 2009), (Ogur 2009), (Çetişli 2009), (Akpınar 2009), (Bolay 2009), (Fırat 2015), (Köç vd. 2020). Bu çalışmalardan İhsan Işık'ın kaleme aldığı metinde, Mehmet Akif'in şiirlerinde yer alan temalar iman, peygamber sevgisi, medeniyet, aydınlar vd. olarak ele alınmıştır (Işık 2008). Işık'ın çalışmasında yer alan Akif ile ilgili şu tespitler Safahat'ta yer alan tematik değerlerden ismen de olsa bahsedilmesi bakımından önemlidir: "Âkif'in gezip gördüğü İslâm dünyasında gözlemlerinin elde ettiği sonuçlar dört maddede özetlenebilir:

Tembellik, ümitsizlik, bilgisizlik ve bilinçsizlik, ırkçılık ve bölücülüktür." (Işık 2008: 136-139). Yine, Safahat'ta yer alan değerlerden bahseden bir çalışma da Ogur'un bildirisidir: "Akif, Safahat'ın bütününde olduğu gibi, Asım'da doğruluk, vatanperverlik, ümit, azim, ilim sahibi olma gibi değerleri yüceltmış; riyakârlık, dalkavukluk, tembellik, zulüm, ahlaksızlık gibi tutum ve davranışları da eleştirmiştir." (Ogur 2009: 230). "Safahat'ta dürüstlük, cömertlik, ilim sahibi olmak, çalışmak, azim, ümit gibi kavramların en fazla yer alması, Mehmet Akif'in birey ve toplumun eğitilmesine verdiği öneme işaret etmektedir." (Ogur 2009: 237). Akpınar'ın (2009) kaleme aldığı bildiride ise Safahat'ta cehaletin, tembelliğin, çalışmamanın, yanlış tevekkül anlayışının vd.nin ahlaki çöküntüye yol açtığı ile ilgili tespitler ve değerlendirmeler söz konusudur. Bu tespitler ve değerlendirmeler, Safahat'tan alınan mısralarla örneklenmiştir. Süleyman Hayri Bolay'ın kaleme aldığı bildiri (Bolay 2009) ise "tembelliğe karşı (çalışkan) olmak" değerini, motifini merkeze alan insan ve evren arasında çalışmak bağlamında benzerlikler kurmak suretiyle Safahat'ta yer alan bazı mısraları şerh etmeye yönelik tafsilatlı bir çalışmadır. Zikredilen tebliğde, çalışmak motifi ile ilgili olarak Safahat'tan alınan bazı mısralar üzerinden açıklamalar, değerlendirmeler, yorumlamalar yapılmıştır. Son olarak Ahmet Köç vd.nin (2020) bir kongrede sunulan bildiriden hareketle hazırladıkları "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif ve Safahat" isimli makalede de Safahat'ta yer alan değerler 9 tema altında; adalet, sorumluluk, bilimsellik, estetik, vatanseverlik, çalışkanlık, yardımlaşma, aile sevgisi, duyarlılık ve yardımseverlik olmak üzere verilmiş; Safahat'tan seçilmiş sınırlı sayıda örneklerle yorumlamalar yapılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada kullanılan yöntem, nitel araştırma modellerinden durum çalışması modelidir. Nitel araştırma; görüşme ve doküman analizi gibi çeşitli veri toplama teknikleriyle incelenen bir durumu ortaya koymayı amaçlar (Yıldırım ve Şimşek 2013). Durum araştırması ise ortam içerisindeki bir durumun araştırılmasına dayanır. Durum araştırması, çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla derinlemesine bilgi toplanan, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koymayı amaçlayan nitel bir yaklaşımdır (Creswell 2017). Çalışmada, Yakup Çelik tarafından 2007 yılında hazırlanan, Akçağ Yayınları tarafından basılan eser esas alınmış ve Safahat'ta yer alan değerler doküman (kaynak) incelemesi yöntemi ile ayrıntılı olarak incelenmiştir. Nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemiyle incelenen Safahat'ta tespit edilen tematik değerlerin, verilerin yöntemli bir biçimde sayısal olarak ifade edilmesi suretiyle istatistik yönteminden yararlanılmıştır. İstatistik yöntemi, "Bir sonuç çıkarmak için verileri yöntemli bir biçimde toplayıp sayı olarak belirtme işidir." (Mutluoğlu vd. 2018: 50). Doküman analizi ise kitap, makale vb. yazılı metinlerin incelenmesini esas alan bir nitel araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek 2013). Safahat'tan elde edilen verilerin analiz edilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin temalara göre analizidir ve içerik analizine nazaran daha yüzeysel bir usuldür (Yıldırım ve Şimşek 2013). Safahat incelenirken bir değer; tek bir kelimedede, tek bir mısradada ya da anlam itibarıyla birden fazla mısradada yer alması dikkate alınarak şöyle bir metot uygulanmıştır: Önce değer ismi verilmiş, sonra bu değer Safahat'ta kaçınıcı sayfada ve kaçınıcı mısra(lar)da yahut mısra aralığında yer aldığı gösterilmiştir. Mesela; Adaletli Olmak (Hakk'ı Savunmak): 110/4; 125/3, 5, 23, 25; 203/22-23; 239/2-4.

Ayrıca, makale sayfa sınırlaması hasebiyle tematik değerlerden ilk tespit edileni metin içerisinde diğerleri ise dipnot kısmında verilmiştir. Fakat şu hususu çok net olarak belirtmek gerekir ki bu çalışmanın amacı ayrıntılı bir motif, değer belirlemesi yapmaktır; içerik analizi değildir. Dolayısıyla, çalışmada öznel değerlendirmelere, yorumlara çok fazla yer verilmemiş yani içerik analizi yapılmamıştır. Sadece, yeni tespit edilen değerlerle ilgili kısa açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca, bazı tematik değerler, tek bir başlık altında birleştirilebilirdi. Mesela "zulme karşı olmak" aslında "adalet" değerini de ifade etmektedir. Fakat Safahat üzerinde ayrıntılı bir değer belirleme çalışması yapmak adına böyle bir usul takip edilmemiştir.

Çalışmada, tematik değerlerin belirlenmesinde muhtelif metinlerde ele alınan farklı tasnifler dikkate alınmak suretiyle; "Yaşamaya değer, yaşamı değerli kılan her şey bir değerdir. Toplumun, insanlığın duygu ve düşünce dünyasına değen, dokunan yani insanlığı etkileyen eserler, insanlar da birer değerdir." bakış açısı hâkim kılınmıştır. Bu bakış açısı doğrultusunda Safahat'ta yer alan tematik değerler ve Safahat'ın değeri ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Literatürü ihmal etmemek kaydıyla Safahat'ta yer alan ve Mehmet Akif'in eseri yazış amacına da uygun, makul görülen değerler yeni değerler olarak belirlenmiştir. Esasında, Mehmet Akif de din, bilim, felsefe, sanat ve ahlakın değerlerle ilişkili olduğunu ifade ederek değerlerin bir tabiat varlığı olmadığını ifade eder (Köç vd. 2020: 103).

Araştırmada, anket tekniğiyle veri toplanırken evren değil; örneklem kullanılmıştır. Örneklem, "Anket, görüşme gibi gözlem araçlarının toplumun tümüne [evrene] değil, belirlenmiş bir grup üzerine uygulanması ve sonuçlarının toplumun geneline uyarlanması yöntemidir." (Mutluoğlu vd. 2018: 50). Örneklem olarak, araştırmanın yapıldığı Afyonkarahisar'ın İscehisar ilçesindeki 5 farklı türdeki lise (Baddal Aygün Anadolu Lisesi, Mehmet Çakmak Anadolu Lisesi, Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Faruk Öksüz Anadolu İmam Hatip Lisesi, Hacı Süleyman Selek Çok Programlı Anadolu Lisesi) esas alınmıştır. Yani örneklem, İscehisar ilçesindeki lise öğrencileri ve öğretmenleridir. İlçede (İscehisar) yer alan liselerdeki öğrencilerin ve öğretmenlerin, Safahat'ta yer alan değerler ile ilgili farkındalığı ölçülebilir mi hipotezi doğrultusunda ön testi ve son testi olan, nicel yöntemine uygun bir anket hazırlanmıştır.² Anket soruları açık-kapalı uçlu sorulardan ve de tutum, inanç, kanaat ve bilgi sorularından oluşturulmuştur.³ Daha sonra, 6'sı Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olmak üzere 33 öğretmene ve 9, 10, 11 ve 12. sınıf öğrencilerinden oluşan 687 öğrenciye toplamda ise 720 kişiye ön test ve son testi olan anket uygulaması yapılmıştır. Ön test ve son testler arasında, bütün okullarda, farklı zaman dilimlerinde Safahat'taki değerlere yönelik bilgilendirici konferanslar verilmiştir. Çalışma kapsamında hazırlanan anket çalışması ve okullarda verilen konferanslar, Okul Müdürlükleri ve İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü izni ile yapılmıştır, uygulanmıştır. Bilinmektedir ki anket, "Sistemik bir veri toplama yöntemidir. Veriler, önceden belirlenmiş kişilere yine önceden belirlenmiş soruların sorulmasıyla elde edilir." (Mutluoğlu vd. 2018: 49). Anket aracılığıyla elde edilen veriler, nicel yöntemine uygun olarak tablolarda sayılarla, yüzdelik oranlarla istatistikî

² Anket hazırlanırken şu eserden faydalanılmıştır: Recai Oğur ve Ömer Faruk Tekbaş. "Anket Nasıl Hazırlanır?". *STED* 12. C. 12. S. 9 (2003). 336-340.

³ Hazırlanan anket ve soruları, Baddal Aygün Anadolu Lisesi rehber öğretmeni Hatice TAŞPINAR tarafından da incelenmiş ve uygun görülmüştür.

olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, anket soruları soru bazında değerlendirilmiştir. Safahat'tan ve anket çalışmasından elde edilen bulgular ise çalışmanın bulgular bölümünde tablo ve grafikler hâlinde verilmiş ve sonuçlar kısmında yorumlanmıştır. Bundan başka, anket çalışması kapsamında belirlenen her bir örneklemin ön test ve son test puanları, SPSS programında bağımlı örneklem T-test analizine tabi tutulmuştur.

Safahat'ta yer alan tematik değerleri ayrıntılı olarak belirleme ve belirlenen bu değerlerden hareketle Safahat'ın Türk, İslam dünyasındaki değerini ortaya koymaya çalışmak suretiyle öğrencilerin ve öğretmenlerin, Safahat'ta yer alan değerler ile ilgili farkındalığını sağlayabilmek bu araştırmanın temel amacıdır. Yapılan anket, konferans çalışmalarının bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. Hatta, araştırmaya öğretmenlerin dâhil edilmesini de yine bu minvalde ifade etmek gerekir. Çünkü çok net olarak söylenebilir ki tüm dünyada değerler eğitiminin önemi dünyada giderek artmaktadır:

"Dünyada yaşanan toplumsal olaylar ülkemizi demografik ve kültürel alanda, insanların yaşam biçimlerinde, eğitim anlayışlarında ve daha birçok alanda etkilemektedir. Bu etkileme değişim ve gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Yaşanılan değişim ve gelişmeleri eğitim sistemine ve programına aktarmak bir gereklilik h[â]line dönüşmüştür. Bundan dolayı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 yılında tüm ilköğretim programlarını içine alacak şekilde yapılandırmacı öğrenme anlayışı çerçevesinde bir program geliştirmiştir. 2005 yılında bu programı uygulamaya başlamıştır. Yeni program ile birlikte bireyleri sadece akademik olarak geliştirici ve destekleyici uygulamalara değil, aynı zamanda onları sosyal yönden de destekleyici uygulama ve etkinliklere yer verilmesine özen gösterilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda değerler eğitime yönelik bakış açılarında da değişim meydana gelmiştir. 2004 yılında yeniden yapılandırılan öğretim programına değerler de dâhil edilmiştir." (Yılmaz 2013: 674; Akt. Yılmaz 2017: 23).

Ayrıca, temel değerlerin kazandırılması amacı, *Türk Millî Eğitim Temel Kanunu* ve öğretim programlarının amaçları incelendiğinde çok net olarak görülür. Temel Kanun'un başlangıcında millî eğitimin amaçları sayılırken *ahlaki, manevi değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip kişiler yetiştirmekten* bahsedilmektedir (Ekşi 2003: 80; Akt. Yazıcı 2006: 500-501). Eğitim sistemi sadece akademik açıdan belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek de eğitimin temel amacıdır. Eğitim, yeni nesillerin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir. Bu bağlamda lise seviyesindeki derslerin öğretim programlarında yer alan "kök değerler" de şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik (MEB 2018: 6). Okulların iki amacından bir tanesi de temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmektir: "Temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek; aile, toplum ve okulun başlıca görevleri arasındadır. Bu bakış açısından hareketle okulların temel iki amacından bahsetmek yanlış olmaz. Bunlar: 1- Akademik açıdan başarılı, 2- Temel değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesidir." (Ekşi, 2003: 79; Akt. Yazıcı 2006: 506).

İşte, bu çalışmada, öğrencilerle birlikte öğretmenlerin de veri toplama unsurlarından bir tanesi olarak değerlendirilmesinin sebebi, değerlerin metodolojik ve bilinçli bir biçimde öğretilmesi gerektiği hakikatidir (Bishop 1993: 13; Akt. Yazıcı 2006: 508). Bu kapsamda öğretmenler, konularından dolayı, öğrencilerinin değer eğitimleri ile ilgili olumlu kararlar verebilmeleri için onlara yardım etmede elverişli bir duruma sahiptirler. Fakat öğretmenin, kendisinde öğretim faaliyetlerinde uygulanması istenilen değerler yoksa ya da bu değerlerin öğrencilere nasıl kazandırılacağını öğretmen bilmiyorsa değerler eğitimi alanında öğrencilere iyi bir model değil tam aksine öğrencilerde bulunan mevcut değerlerin bile körelmesine ve hatta ortadan kalkmasına sebep olabilecek kötü bir model olabilir (Suh&Traiger 1999: 1; Akt. Yazıcı 2006: 508). Dolayısıyla, Müslüman Türk dünyasının dertlerine çözümler getirmesi hasebiyle önemli bir rol modeli olan Mehmet Akif Ersoy ve onun şaheseri Safahat'ın değer(ler)i, tematik motifleri üzerine yapılan bu çalışmada, farkındalık oluşturabilmek amacıyla sadece öğrenciler değil öğretmenler de örnekleme dâhil edilmişlerdir.

Bulgular

Bulgular iki başlık altında ele alınmıştır:

1. Safahat'ın İncelenmesi Sonucunda Elde Edilen Değerler:

Öncelikle şu hususu çok net olarak tekrar belirtmek gerekir ki Akif, Safahat'ta bazı değerleri doğrudan bazılarını ise dolaylı olarak ifade etmiştir. Yani, yapılmasını istediği hareketi, hissedilmesini istediği duyguyu bazen doğrudan vermiş; zaman zaman ise bu hareketin, duygunun aksini anlatmak suretiyle farkındalık yaratmak istediği tematik değeri ima etmiştir. Mesela; çocuklara yönelik olarak asabiyet, öfke, azarlama, paylama yapan bir tip üzerinden güler yüzlülüğü anlatmak, hissettirmek istemiştir (Ersoy 2007: 139).

Yapılan ayrıntılı incelemeler neticesinde, Safahat'ta 41 farklı tematik değer tespit edilmiştir.⁴ Tespit edilen bu değerler alfabetik olarak verilmiştir. Araştırmada, değerleri ifade eden kelimelerden bazılarının eş anlamlılarına yay araç içerisinde yer verilmiştir. Değerlerin yer aldığı sayfa ve mısra(lar)dan ilk tespit edileni metin içerisinde verilmiş diğerleri ise dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca bazı değer başlıkları altında zaman zaman aynı örnekler, mısralar da kullanılmıştır. Mesela; cehalete karşı bilgili (âlim) olmak ve "tembelliğe (atalete) karşı çalışkan olmak" değerleri esasında anlam itibarıyla birbirlerine yakın değerlerdir dolayısıyla "Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhat?" (Ersoy 2007: 237) mısraı her iki motif için de değerlendirilmiştir. Safahat'ta ayrıntılı olarak tespit edilen tematik değerler, motifler şunlardır:

1.1 Adaletli Olmak (Hakk'ı Savunma): 40 farklı yerde tespit edilmiştir: 110/4,⁵

1.2 Alçakgönüllülük: 9 farklı yerde tespit edilmiştir: 43/4,⁶

1.3 Azimli, Gayretli Olmak: 69 farklı yerde tespit edilmiştir: 30/4,⁷

⁴ Değerler tespit edilirken şu kaynaktan da yararlanılmıştır: Erişim Adresi: <https://degerler.org/>, Erişim Tarihi: 10.10.2018.

⁵ 111/22, 125/3, 5, 23, 25; 127/23, 129/19-20, 140/22, 141/19, 203/22-23, 222/6, 223/14, 239/2-4, 329/9, 334/12, 403/21, 25; 406/12, 408/29-30, 410/3, 413/8, 414/9, 17; 435/3-4, 9, 11, 15, 18, 22-23, 25, 27; 436/7, 447/30-31, 455/2-4, 459/3, 477/7, 494/12, 27; 513/20.

⁶ 87/11, 122/23, 126/9, 21; 137/10, 277/22, 528/9, 529/20.

- 1.4 Bağımsızlık (İstiklal):** 7 farklı yerde tespit edilmiştir: 205/26,⁸
- 1.5 Barış:** 1 yerde tespit edilmiştir: 444/2.
- 1.6 Birlik ve Beraberlik:** 52 farklı yerde tespit edilmiştir: 183/27,⁹
- 1.7 Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeleri Takip Etme (Bilimsellik):** 26 farklı yerde tespit edilmiştir: 103/20,¹⁰
- 1.8 Cehalete Karşı Bilgili (Âlim) Olmak:** 58 farklı yerde tespit edilmiştir: 93/9,¹¹
- 1.9 Cesaretlilik, Yiğitlik:** 26 farklı yerde tespit edilmiştir: 143/11,¹²
- 1.10 Cömertlik:** 13 farklı yerde tespit edilmiştir: 87/19,¹³
- 1.11 Dini Doğru Anlamak, Hurafeye Karşı Olmak:** 45 farklı yerde tespit edilmiştir: 96/1,¹⁴
- 1.12 Doğruluk, Dürüstlük:** 58 farklı yerde tespit edilmiştir: 40/5,¹⁵
- 1.13 Edep:** 3 farklı yerde tespit edilmiştir: 42/15,¹⁶
- 1.14 Emek:** 6 farklı yerde tespit edilmiştir: 403/27,¹⁷
- 1.15 Empati:** 8 farklı yerde tespit edilmiştir: 79/14,¹⁸
- 1.16 Eşitlik:** 1 yerde tespit edilmiştir: 230/8-9.
- 1.17 Fedakârlık:** 1 yerde tespit edilmiştir: 293/8.
- 1.18 Görgü:** 1 yerde tespit edilmiştir: 151/1.
- 1.19 Güler Yüzlülük:** 2 farklı yerde tespit edilmiştir: 138/22,¹⁹
- 1.20 Güven:** 5 farklı yerde tespit edilmiştir: 43/21,²⁰

⁷ 40/4, 50/2, 58/22, 23; 59/2, 11, 15; 64/9, 71/14, 95/17, 96/4-18, 103/4, 126/8, 130/24, 142/5, 18; 172/2, 23; 186/23, 188/8-16, 195/16, 197/9-10, 198/8, 22; 205/14, 209/19-20, 213/7, 222/15, 226/14, 232/1-27, 233/3, 6, 14, 25; 236/3, 237/5-6, 267/28, 271/14, 285/16-24, 286/1-3, 8; 294/13, 321/2, 327/14, 16; 342/23, 360/1-4, 361/20, 368/4, 7; 407/22, 424/2, 10; 425/12, 426/1, 443/20, 456/29, 463/16, 464/2, 476/18, 479/20, 480/13, 481/18, 483/17, 516/23, 540/17, 541/1, 543/4.

⁸ 208/16-17, 230/20-23, 335/24, 414/10-11, 472/13, 473/13.

⁹ 186/7, 19; 197/8, 206/3-29, 207/1-30, 215/13-14, 217/8, 229/13, 230/5-19, 238/16, 239/2-4, 241/24, 260/32, 261/9-15, 294/13, 297/4-8, 299/2, 26; 300/1-12, 301/7, 311/11-18, 324/11-16, 329/15, 330/11, 331/1-2, 352/12, 353/11, 357/14, 15, 20, 26; 358/20-24, 365/24, 367/6, 12-16; 414/5, 456/21-22, 457/1, 469/6, 471/1-10, 472/15, 21; 475/1-2, 477/1-6, 479/3, 481/15, 482/1, 484/16-25, 500/3, 513/12, 515/13.

¹⁰ 189/9, 191/9, 194/15, 195/1-4, 198/25, 207/12-13, 211/16-29, 212/13-16, 22-23, 215/17-28, 216/1-5, 236/11-20, 237/1-4, 259/1, 276/7-18, 290/10, 291/10, 291/21-22, 296/6-7, 305/10-13, 460/25, 461/26-28, 462/25-29, 481/25, 511/23.

¹¹ 149/13, 151/1, 155/6-15, 156/17-21, 172/12-15, 187/23, 195/1-4, 197/21, 204/17, 212/10, 215/26, 216/1, 236/2, 237/20, 241/19, 24; 268/21, 271/6, 276/12, 284/8, 288/3, 290/16, 291/21-22, 296/2, 6-7, 10-14; 297/1, 331/5-6, 351/22, 378/9, 396/23, 397/1, 403/31, 404/26, 405/6, 408/16, 27; 409/3, 31; 410/20, 411/21, 417/21, 422/13-14, 17; 434/1, 28; 459/10, 461/6-13, 16, 22-23; 462/3, 25-29; 463/4-5, 9-10, 25-26; 481/8.

¹² 187/17, 199/7, 222/15, 330/1, 331/13, 376/4, 393/14, 399/14, 418/21, 421/16, 423/27, 424/28, 436/14, 447/10, 448/12, 450/4, 16; 455/27, 485/21, 524/8, 541/5, 12, 19; 542/5, 543/5.

¹³ 92/16, 140/2, 167/7, 192/19, 208/2, 240/17, 344/11, 365/9, 375/3, 376/4, 385/25, 460/13.

¹⁴ 153/16, 155/6-15, 189/27-28, 192/30, 193/1-8, 194/11-18, 23-29; 195/20-26, 196/1-23, 197/3-10, 23-26; 198/23, 207/6-11, 208/24-28, 209/1-6, 214/7-28, 215/1-5, 226/23-25, 237/15-20, 239/5-8, 14, 19-20; 240/16, 241/16-27, 261/2-3, 276/7, 277/14, 23; 278/20-31, 280/15-30, 281/1-27, 282/1-23, 286/1-18, 288/3-23, 289/8, 28-29, 30; 281/1-27, 282/1-23, 286/1-18, 288/3-23, 289/8, 28-29.

¹⁵ 42/27, 47/19, 50/20, 21; 63/3, 96/5, 143/25, 149/29, 158/9, 12; 160/9, 164/8, 165/1, 168/11, 170/6, 172/4, 13; 181/3, 11; 183/8, 192/3, 14; 195/6, 197/9, 18; 200/9, 10; 203/27, 211/28, 214/7, 28; 216/9, 217/1, 221/6, 230/15, 235/13, 237/1, 13; 246/9, 23; 253/30, 255/16, 396/13, 399/26, 402/29, 403/1, 404/7, 405/1, 408/2, 8; 411/16, 450/11, 459/21, 509/11, 514/8, 517/1, 525/1.

¹⁶ 438/9, 439/9.

¹⁷ 426/15, 428/23, 431/5, 468/17, 454/7.

¹⁸ 111/12, 166/18, 414/4, 451/5, 31; 454/13, 456/22.

¹⁹ 139/8.

- 1.21 Hayâ (Utanma Duygusu, Hissi):** 32 farklı yerde tespit edilmiştir: 147/22,²¹
- 1.22 İbret Alma:** 18 farklı yerde tespit edilmiştir: 231/1,²²
- 1.23 Kanaatkârlık:** 10 farklı yerde tespit edilmiştir: 143/11,²³
- 1.24 Merhametli Olmak:** 60 farklı yerde tespit edilmiştir: 43/9,²⁴
- 1.25 Misafirperverlik:** 1 yerde tespit edilmiştir: 151/6.
- 1.26 Özgürlük (Hürriyet):** 24 farklı yerde tespit edilmiştir: 42/9,²⁵
- 1.27 Özgüven:** 4 farklı yerde tespit edilmiştir: 46/9,²⁶
- 1.28 Sabır:** 7 farklı yerde tespit edilmiştir: 65/24,²⁷
- 1.29 Samimiyet:** 11 farklı yerde tespit edilmiştir: 39/3,²⁸
- 1.30 Saygı:** 30 farklı yerde tespit edilmiştir: 5/27,²⁹
- 1.31 Sevgi:** 14 farklı yerde tespit edilmiştir: 129/10,³⁰
- 1.32 Sorgulamak:** 10 farklı yerde tespit edilmiştir: 141/9,³¹
- 1.33 Sorumluluk (Mesuliyet):** 9 farklı yerde tespit edilmiştir: 125/1-10,³²
- 1.34 Şan, Şeref:** 1 yerde tespit edilmiştir: 399/22.
- 1.35 Tembelleğe (Atalete) Karşı Çalışkan Olmak:** 77 farklı yerde tespit edilmiştir: 30/4,³³
- 1.36 Umursamazlığa Karşı Umursamak:** 2 yerde tespit edilmiştir: 189/24,³⁴
- 1.37 Ümitsizliğe Karşı Ümitli Olmak:** 90 farklı yerde tespit edilmiştir: 40/8,³⁵

²⁰ 138/22, 285/14-25, 286/2, 8.

²¹ 189/14, 194/29, 226/11-20, 239/24, 240/7-8, 277/21-26, 278/1-31, 279/1-14, 22, 27-28; 280/1-2, 284/6, 288/16, 291/3, 12; 298/25-26, 303/17-28, 304/3, 23; 323/23, 325/2, 15-16; 350/14, 420/29, 436/17, 438/9, 439/9, 442/5, 20; 454/7, 473/4.

²² 236/4-10, 277/18, 279/8-12, 282/24-27, 283/1-30, 284/6, 7-23; 286/19-31, 287/1-25, 295/21, 297/30, 298/26, 302/4, 320/17, 463/16, 471/1-10, 508/1-4.

²³ 154/15, 22; 197/11, 215/20-21, 421/16, 436/14, 443/14, 447/10, 448/12.

²⁴ 44/22, 45/15, 47/10, 52/25-26, 70/8, 85/3, 89/10, 90/12, 105/4, 14; 91/24, 107/3, 110/5, 125/13, 129/2, 138/14, 141/14-19, 142/9, 152/5, 156/1-4, 162/17, 167/1-2, 176/8, 186/20, 190/16, 233/13, 242/1, 244/5-6, 285/21-23, 287/6, 312/2, 320/19, 20, 30; 334/13, 363/22, 369/16, 367/9, 369/16, 399/23, 414/14, 446/4, 448/21, 457/10, 473/8, 479/6, 484/14, 496/13, 499/4, 14; 508/7, 11, 13; 509/5, 512/18, 513/19, 532/1, 529/21, 22.

²⁵ 71/14, 119/5, 11; 120/9, 11; 153/25, 156/11, 15, 19-20; 191/3-4, 204/20, 205/26, 222/13, 297/26-27, 414/12, 415/18, 31; 417/26, 420/10-12, 471/19, 502/8, 537/9, 538/25.

²⁶ 138/22, 238/1-16, 361/4-26.

²⁷ 85/24, 86/16, 94/3, 205/18, 400/21, 452/9.

²⁸ 73/20, 142/10, 155/13, 163/27, 197/10, 199/8, 437/16, 473/16, 496/15, 501/13.

²⁹ 92/20, 114/10, 139/6, 7; 147/1, 3, 22; 148/12, 13; 158/13, 169/1, 196/24, 197/14, 198/28, 258/19, 281/20, 304/8, 306/28, 325/15, 408/27-29, 426/27, 431/7, 453/10, 473/6, 480/13, 488/18, 528/17, 22, 24.

³⁰ 133/13, 168/5, 172/17, 181/18, 183/21, 195/22, 197/14, 202/22, 444/2, 24; 502/16, 528/22-24, 544/2.

³¹ 156/9-10, 17; 194/15, 198/10, 214/3-6, 215/1-5, 235/11-12, 256/1-29, 533/7.

³² 156/1-4, 197/8, 239/8, 280/21, 23-30; 282/17, 285/14, 293/2-6.

³³ 47/6, 55/25, 59/20-26, 60/3-10, 69/8, 15; 96/5, 100/13-16, 103/3, 7; 143/23, 150/24, 171/13-19, 172/6-7, 22-23; 190/3, 192/2, 193/25, 198/29-30, 209/18, 216/27, 223/15-16, 233/14, 237/7-20, 245/18, 259/15, 265/4-5, 6-9, 15-16, 22; 266/2, 4, 6-7, 21-27; 268/9-16, 269/1-2, 7; 271/4-5, 271/17, 272/1-6, 20; 273/4-5, 6-7, 10-11, 23-24; 274/7-28, 275/1-24, 276/1-27, 277/1-16, 278/2-3, 10-20; 280/14-30, 282/6-9, 287/24-29, 290/8, 10-14; 292/7-8, 294/14, 303/1, 15; 321/9-10, 325/17-22, 327/17, 20; 329/13, 351/16, 408/17, 409/21, 425/3, 426/3-5, 10-14; 448/13, 449/7, 14; 462/26-27, 471/20, 473/19.

³⁴ 451/5-6.

³⁵ 45/16, 48/5, 52/6, 58/14, 64/9, 66/3, 72/10, 76/4, 10; 82/5, 22; 83/14, 15; 85/3, 16; 88/3, 26; 95/17, 96/11-18, 104/4, 105/15, 106/4, 22; 110/16, 111/7, 113/2, 7; 125/26, 29; 133/19, 171/6, 166/7, 177/7, 181/2, 195/25, 199/11, 200/21-22, 201/16-17, 223/13-16, 207/18, 19; 216/5, 224/5, 232/1-27, 233/5-6, 27; 239/23, 257/25, 274/17, 28; 288/21, 289/17, 302/20, 25-28; 314/3-4, 9; 319/7, 354/26, 357/26, 360/2-8, 361/26-28, 423/22-24, 424/15, 22; 425/18, 426/2, 431/23,

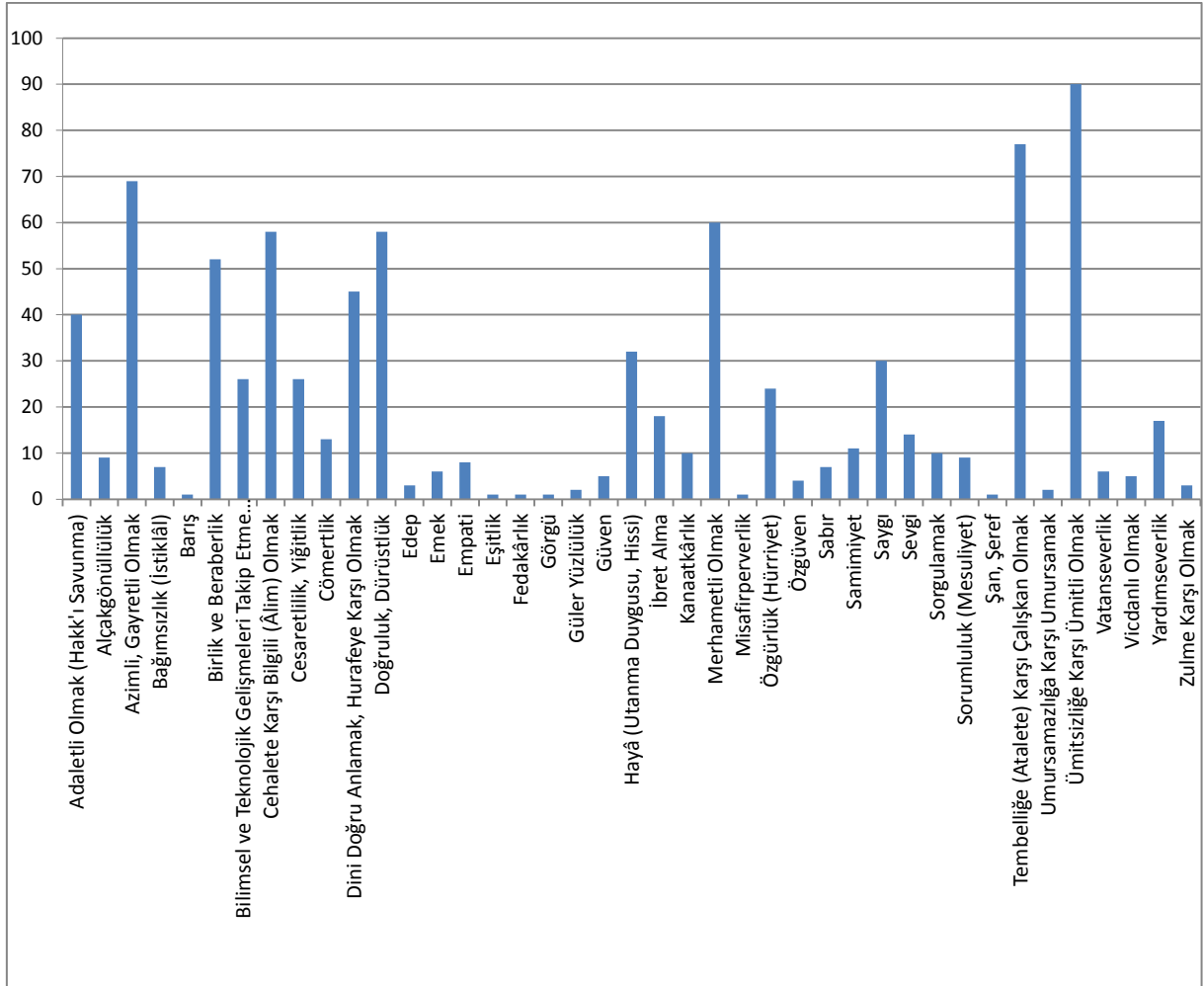
1.38 Vatansızlık: 6 farklı yerde tespit edilmiştir: 205/21-28,³⁶

1.39 Vicdan: 5 farklı yerde tespit edilmiştir: 47/27,³⁷

1.40 Yardımseverlik: 17 farklı yerde tespit edilmiştir: 79/14,³⁸

1.41 Zulme Karşı Olmak: 3 farklı yerde tespit edilmiştir: 431/19,³⁹

Bu değerler bir sütun grafiğinde gösterilebilir:

Grafik 1 Safahat'taki Tematik Değerlerin ve Miktarlarının Sütun Grafiğinde Gösterimi

Grafik 1'den anlaşıldığı üzere, Safahat'ta en çok şu üç değer yer almaktadır:

- 1. Ümitsizliğe Karşı Ümitli Olmak (90)**
- 2. Tembelliğe (Atalete) Karşı Çalışkan Olmak (77)**
- 3. Azimli, Gayretli Olmak (69)**

459/26, 469/20, 473/14, 478/1, 5, 16; 479/2-3, 11, 20, 22, 24; 483/18, 484/5, 10; 487/6-21, 488/16, 499/18, 500/5, 503/20, 508/11, 14; 153/20, 532/23-24, 539/16.

³⁶ 243/8, 297/11-12, 301/5-6, 440/3, 444/2.

³⁷ 128/3, 360/25, 361/14, 457/8.

³⁸ 83/12, 95/21, 125/1, 129/12, 19; 127/20, 21; 141/19, 156/1-4, 174/27, 191/9-10, 197/12, 239/8, 330/4, 337/6, 367/19.

³⁹ 473/2, 513/18.

Mehmet Akif Ersoy, Safahat'ta ümitli, çalışkan ve azimli olmak değerlerini ön plana çıkarmıştır. Safahat'ın omurgasını bu değerler oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen değerler toplamı ve Safahat'taki değerleri, motifleri belirlemeye yönelik yapılan 5 yüksek lisans tezinden her birinin değerler toplamı bir tabloda gösterilebilir:

Tablo 1

	(Moğul 2012)	(Biçer 2013)	(Emer 2014)	(Küçükkaya 2014)	(Yılmaz 2017)	(Proje 2018) ⁴⁰
Değer Sayısı	18	20	36	25	18	41

Safahat'taki Değerleri İnceleyen Çalışmalardaki Değer, Motif Sayıları

Tablo 1'e bakıldığında en fazla tematik değer bu çalışma kapsamında ortaya koyulduğu görülmektedir. Konuyla ilgili daha önceki çalışmalarda ayrıntılı olarak ele alınmayan bazı değerlerin bu çalışma kapsamında tespit edildiği söylenebilir. Yüksek lisans tezi olarak yapılan çalışmalarda, muhtelif makalelerde ve bildirimlerde görülmeyip bu çalışma kapsamında tafsilatlı bir şekilde tespit edilip ortaya koyulan yeni değerler ve bu değerlerin kısa yorumlamaları şu şekildedir:

1. Zulme Karşı Olmak: Akif için zulüm alçaklıktır (2007 431: 19). Onu, Hz. Peygamber'in doğumu ile birlikte artık "geberen" biri olarak tasavvur ve ifade eder (2007 513: 8).

2. Cehalete Karşı Bilgili (Âlim) Olmak: Akif, cahilliği, bazen doğrudan bazen de dolaylı bir şekilde eleştirir. Onun dili zaman zaman çok sivridir, hakarete varacak ifadeler kullanmaktan çekinmez çünkü Akif, dönemindeki problemlerden muzdarip bir şairdir: "Karı dövmüş, boşamış... 'Emr-i ilâhî' ne denir!/Bunların hepsi, emîn ol ki, cehâlettendir." (Ersoy 2007: 151).

3. Cömertlik: Akif, "cûd, kerim" kelimeleriyle de ifade ettiği "cömertlik" kavramını şiirlerinde çokça kullanır. Şu mısralarda neslinin çok "cömert" olduğunu ifade eder: "Dışı baştan başa bir nesl-i kerîmin yâdı;/İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı." (Ersoy 2007: 208).

4. Dini Doğru Anlamak, Hurafeye Karşı Olmak: Akif'in şiirlerinde, dinin hükümlerini kendince, işine geldiği gibi yorumlamak suretiyle kadınlara istediğini yapan erkekler çokça eleştiriye muhatap kalır: "İşte meydanda kitap. Hem alırız, hem boşarız./-Dara geldin mi, şeriat! Sus ulan iz'ansız!/Ne zaman câmiye girdin? Hani tek bir hayrın?/Bir kızılbaşla senin var mıdır ayırın gayrın!" (Ersoy 2007: 153).

5. Emek: Akif, emek değerini önemser. Köylünün üzerinde medresenin emeği olduğunu şu sözde soru cümlesiyle ifade ettiği mısralar dikkate değerdir: "Hanginiz bir tutam ot verdi, bırak beslemeyi?/-Yok mudur medresenin köylüde olsun emeği?" (Ersoy 2007: 403).

⁴⁰ "Proje 2018" ile kastedilen "Eğitimsel Bir Değer: Hayat Safahatında Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ı" isimli proje çalışmasıdır.

6. Empati: İnsanın karşısındakinin yerine kendini koyması, düşüncede ve duyguda anlayış sağlar ve bu değer de paylaşmayı, birlikteliği beraberinde getirir. Akif'in şu mısralarında bunu görürüz: "Hele sen gel de 'hamiyyet' diye aptal kandır/Canı yanmış dedenin son sözü 'illâllah'tır./Ben sefâletten ölürken seni sıkmazsa refah./Hak erenler buna ummam ki desin: Eyvallah!" (Ersoy 2007: 451).

7. Eşitlik: Akif, tefrikanın Müslümanları paramparça ettiğine ve bu tefrikadan kurtulmak gerektiğine dair onlarca mısra dile getirmiştir. O, insanlar arasında yaradılış bakımından bir üstünlük olmadığını ve insanların Allah katında sadece "takva" konusunda üstün olabileceklerini de iyi bilir ki şu mısraları bunun delilidir: "'Arnavutluk' ne demek? Var mı şerîatte yeri?/Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!/Arap'ın Türk'e; Laz'ın Çerkez'e, yahut Kürt'e;/Acem'in Çin'liye rüçhâni mı varmış?Nerde!" (Ersoy 2007: 230).

8. Görgü: Akif, babası vasıtasıyla, her ne kadar ilmi az olsa da fitratı yüksek, görgülü insanlar tanıdığını ifade eder ve bu mısralarda görgülü olmak değerine vurgu yapar: "İlmi az, görgüsü çok, fitratı yüksek bir imam/Tanırım ben, ki hayâtında tanıtmıştı babam" (Ersoy 2007: 151).

9. Güler Yüzlülük: Akif, millî ve dinî değerleri bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak mısraları vasıtasıyla ifade yahut ima eder. Şu mısralar; asabiyet, kızgınlık, öfke, azarlama (paylama, çıkışma) yerine güler yüzlülüğü ima ettiği mısralara örnektir: "Der: Sus a çocuk, büyük dururken,/Söz sâdir olur mu hiç küçükten?" (Ersoy 2007: 139).

10. Güven: Akif, daha önceki kısımlarda belirtildiği üzere Kur'an'ı ve hadis külliyatını etraflıca bilir. Ona bir Kur'an ve Peygamber şairi denilebilir. Mesela tevekkül, Allah'a itimat (güven) kavramı şiirlerinde şöyle yer alır: "Nedir bu hârikanın sırrı? Hep tevekküldür:/Ki i'timâd-ı zaferden gelen tahammüldür." (Ersoy 2007: 285).

11. İbret Alma: İbret almak, Safahat'ta yer alan önemli bir değerdir. Osmanlı'nın, gayrimüslim ve gayritürkilerce parçalandığı, Müslüman topluluklarının kendi aralarında tefrikaya düştükleri süreçte bu duruma karşı en fazla haykıran, bağırın, ses çıkaran, isyan eden ve bu durumu kabul edemeyen, sindiremeyen şair mutlak surette Akif'tir. Başlarına gelen musibetlerden sonra dahi ders çıkarmayan Müslümanlara yüksek bir ses tonuyla kızar: "Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet./Kâfi mi değil, yoksa bu son ders-i felâket?/Son ders-i felâket neye mâl oldu? Düşünsen:/Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!" (Ersoy 2007: 236).

12. Samimiyet: Akif, samimi yani açık yüreklilikle hareket eden ve yazan bir şairdir. Safahat Birinci Kitap'ta yer alan şu mısralar bunu ifade eder: "Bir yığın söz ki, samîmiyyet ancak hüneri" (Ersoy 2007: 39).

13. Sorgulamak, Körü Körüne Bağlanmamak: Akif; sorgulamayı, herhangi bir isme körü körüne bağlanmamayı pek çok mısraında tavsiye yahut telkin eder: "Eyvâh! Beş on kâfirin îmânına kandık;/Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!" (Ersoy 2007: 235).

14. Şan, Şeref: Sözlüklerde şan, ün; şeref ise başkasının, birine gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, toplumca benimsenmiş iyi şöret olarak ifade edilir (TDK Güncel Türkçe Sözlük 2021). Şan ve şeref yakın anlamlı kavramlardır. Kişilerin şanına, şerefine yönelik davranışlar içerisinde olmaları bir değer olarak kabul edilebilir ve bu değere yönelik Safahat'ta sayfalarca tasvir söz konusudur. Mehmet Akif için aile kurumu ve namus çok

önemlidir. Şu mısralarda aile hayatından, nikâh kurumundan uzaklaşan insanları eleştirel bir yaklaşımla tasvir ettikten sonra şanlı şerefli, davullu zurnalı, yemeli içmeli, temaşalı düğünleri ayrıntısıyla tasvir ve şanlı, şerefli olmayı bir millet için yüksek bir değer olarak ifade eder:

"(...) Sıtma, fuşş, içki, kumar, türlü fecâyi' salgın.../Sonra söylenmeyecek şekli de var hastalığın./Bir taraftan bulanır levse hesapsız nâmûs/Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfûs./(...) Evlenip âile teşkîli bugün zor geliyor;/Görüyorsun ya, nikâhlar ne kadar seyreliyor!/Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;/O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!/Kurulur meydana harman gibi kırk elli sini;/Tablalar yağmaya başlar koyunun beslisini./Ense kat kat taşıp etrafa dökülmüş yakadan/Göğsün eb'âdı kabardıkça gerilmiş camadan/Çorbadan sonra etin türlü sü kalkıp, yerine,/Hamurun türlü sü devlet gibi kondukça konar./Sekiz on yerde güğümler mütemâdî kaynar./Tâze şerbet sunulur tâze kesilmiş karla;/Buzlu ayransa döner ortada bakraçlarla./Öğle olmaz mı, cemâatle kırlar namazı./Güreşin gümler o esnâda mehîb ince sazı:(...) Önce peşrev yaparak, sonra tutuşmazlar mı,/Güreş artık kızışır, hasmını tartar hasmı./Uzanır şimdi göğüsler kavuşur; şimdi yine/Dalga çarpar gibi çarpar birbirine./Seyreden halkı da bir gör: O ne candan hizmet;/O ne rikkatli adamlar; o ne mâsûm ümmet!/(...) Yağ süren başka, saran başka, çözenler başka./Şan, şeref duygusu millette nasıl yüksekse,/Merhamet hissi de öyleydi, değil miydi Köse? (...)" (Ersoy 2007: 397-399).

15. Umursamazlığa Karşı Umursamak: Umursamazlık, kaygısızlık bir Müslüman için önemli bir eksikliklerdir ki Akif bunu eleştirir; nemelazımcı değildir ve bu kaygısızlığın sonuçlarını iyi bilir. Çünkü o yaşadığı toplumun, mensubu olduğu milletin, ümmetin sorunlarına kendini adanmış bir cemiyet mistiğidir: "Ben sefâletten ölürken seni sıkmazsa refah./Hak erenler buna ummam ki desin: Eyvallah!" (Ersoy 2007: 451).

16. Hayâ (Utanma Duygusu, Hissi): Akif'in eserlerinde çokça yer alan önemli tematik değerlerden biri de hayâ (utanma duygusu, hissi) motifidir. Özellikle dönemine yönelik, ümmetin düştüğü hâli dile getirdiği şu ibretlik mısralar dikkate değerdir: "Vükelâ neydi ya? Curnalcı, müzevvir, âdî;/Ne Hudâ korkusu bilmiş, ne utanmış ebedî," (Ersoy 2017: 189).

17. Vicdanlı Olmak: Akif'in şiirlerinde vicdan; daha çok, kişiyi, toplumu harekete geçirmeye yönelik olarak işlenmiştir. Özellikle de ecdat kelimesinin geçtiği mısralarda, ecdada layık olamamanın teessürü dile getirilir: "Ne yâr-ı candı o, lâkin biz olmadık ona yâr;/Sonunda parçalanıp yurdumuz diyâr diyâr,/Küçüldü öyle ki: Yoktur yaşatmak imkânı!/Dönüp de arkaya nâmûsu, dîni, vicdânı!" (Ersoy 2007: 360).

Bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak belirlenen Safahat'taki yeni tematik değerlerin birkaçından bazı makalelerde, tebliğlerde ismen bahsedildiği yahut birkaç tane tematik değer, motifin bazı çalışmalarda münferit örneklerle ele alındığı daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla işaret edilen çalışmaların büyük bir kısmının ayrıntılı birer tematik değer, motif belirleme çalışması olmadıklarını bir kez daha ifade etmek gerekir.

2. Anket Çalışmalarından Elde Edilen Bulgular:

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, çalışmanın yapıldığı il ve ilçedeki (Afyonkarahisar/İscehisar) lise seviyesindeki okullarda bulunan 33 öğretmene ve 9, 10, 11 ve 12. sınıf seviyelerinden 687 öğrenciye toplamda ise 720 öğretmen ve öğrenciye 7 sorudan oluşan ön test ve 8 sorudan oluşan son test olmak üzere 2 anket uygulanmıştır. Ön test ve son testlerin arasında, bütün okullarda çalışma hakkında bilgi vermek amacıyla mini konferanslar gerçekleştirilmiştir. Ön test, konferans ve son test olarak yürütülen süreç sonunda sayısal verilere ulaşılmıştır. Sayısal veriler, tablolarla ifade edilmiştir:

1. Değerler denilince aklınıza ne(ler) geliyor? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz!)

Sorumluluk Özgüven Doğruluk-Dürüstlük Sabır Çalışkanlık
Ümitli olma Hakkını savunma-Hak yememe Bilgili, âlim olma Adalet

Tablo 2

	ÖN TEST						SON TEST						Toplam Kişi
	Adalet	Oran	Saygı	Oran	Diğer	Oran	Çalışk anlık	Oran	Ümitli Olmak	Oran	Diğer	Oran	
9.Sınıf	91	%48	61	%32	38	%20	74	%39	59	%31	57	%30	190
10.Sınıf	62	%35	73	%41	43	%24	95	%53	55	%31	28	%16	178
11.Sınıf	105	%62	49	%29	16	%9	97	%57	49	%29	24	%14	170
12.Sınıf	72	%48	46	%31	31	%21	58	%39	33	%22	58	%39	149
T.D.E. ÖĞR.	4	%66	1	%17	1	%17	5	%83	1	%17	0	%0	6
DiĞER ÖĞR.	15	%55	5	%19	7	%26	16	%59	6	%22	5	%19	27
Toplam	349	%50	235	%32	136	%18	345	%48	203	%28	172	%24	720

Ankete Katılanların, Değerler Hakkındaki Düşünceleri

Tablo 2'deki ön test sonuçlarında görüldüğü üzere ankete katılanların büyük bir kısmı ön testte "adalet" ve "saygı" değerlerine yoğunlaşmıştır. Son testte ise verilen konferansların etkisiyle Safahat'ta en fazla yer alan değerler olan "tembelliğe (atalete) karşı çalışkan olmak" ve "ümitsizliğe karşı ümitli olmak" değerlerine yoğunlaşmıştır. Son testte, tüm sınıf seviyelerinde ve öğretmen tercihlerinde önemli değişiklikler vardır. "Diğer" değerler kısmında ise hem ön test hem de son testte pek çok farklı değer işaretlenmiştir.

2. "Hayat safahatı" ibaresinden ne(ler) anlıyorsunuz?

- A) Hayat; çeşitli safhalardan, sayfalardan, evrelerden oluşan bir sınama yeridir.
B) Hayat; sefahat, zevk ve eğlence sayfalarının, akılsızlığın ve utanmazlığın olduğu bir sınama yeridir.
C) Her ikisini de anlıyorum.
D) Her ikisini de anlamıyorum.
E) Diğer/başka belirtebilirsiniz:

Tablo 3

ÖN TEST											
	A	Oran	B	Oran	C	Oran	D	Oran	E	Oran	Toplam Kişi
9.Sınıf	65	%34	14	%8	63	%33	46	%24	2	%1	190
10.Sınıf	52	%29	11	%6	50	%28	61	%34	4	%3	178
11.Sınıf	52	%31	18	%11	77	%45	23	%13	0	%0	170
12.Sınıf	66	%44	9	%6	44	%30	30	%20	0	%0	149
T.D.E. ÖĞR.	6	%100	0	%0	0	%0	0	%0	0	%0	6
DİĞER ÖĞR.	11	%41	4	%15	10	%37	2	%7	0	%0	27
Toplam	252	%35	56	%8	244	%34	162	%22	6	%1	720

SON TEST											
	A	Oran	B	Oran	C	Oran	D	Oran	E	Oran	Toplam Kişi
9.Sınıf	122	%64	4	%2	47	%25	17	%9	0	%0	190
10.Sınıf	119	%67	3	%2	24	%13	32	%18	0	%0	178
11.Sınıf	138	%81	10	%6	4	%2	18	%11	0	%0	170
12.Sınıf	102	%69	8	%5	35	%24	4	%2	0	%0	149
T.D.E. ÖĞR.	6	%100	0	%0	0	%0	0	%0	0	%0	6
DİĞER ÖĞR.	18	%67	5	%18	4	%15	0	%0	0	%0	27
Toplam	505	%70	30	%4	114	%16	71	%10	0	%0	720

Ankete Katılanların, "Hayat Safahatı" İbaresinden Anladıkları

Tablo 3'te görüldüğü üzere ön testte çok farklı maddeler işaretlenmiştir. Ön testte sadece Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin tamamı "A" maddesinde belirtilen düşünceyi anlamışlardır. Konferanslar sonrasında ise bütün sınıf seviyelerinde ve öğretmenler arasında %50'nin üzerinde bir çoğunlukla "A" maddesi işaretlenmiştir.

3. "Safahat" isimli edebî eserin kime ait olduğunu biliyor musunuz? (Cevabınız evet ise "evet" kutucuğunun yanındaki büyük kutucuğun içerisine yazarın ismini ve soy ismini yazınız!)

Tablo 4

	ÖN TEST				SON TEST				Toplam Kişi
	Evet	Oran	Hayır	Oran	Evet	Oran	Hayır	Oran	
9.Sınıf	40	%22	150	%78	139	%74	51	%26	190
10.Sınıf	48	%27	130	%73	128	%72	50	%28	178
11.Sınıf	80	%47	90	%53	147	%86	23	%14	170
12.Sınıf	86	%57	63	%43	115	%78	34	%22	149
T.D.E. ÖĞR.	6	%100	0	%0	6	%100	0	%0	6

DİĞER ÖĞR.	17	%63	10	%5	24	%89	3	%11	27
Toplam	277	%38	443	%62	559	%78	161	%22	720

Ankete Katılanların, Safahat'ın Yazarını Bilip Bilmedikleri ile İlgili Düşünceleri

Tablo 4'ten anlaşıldığı üzere 12. sınıflar, Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri ve diğer öğretmenlerin büyük bir kısmı dışında öğrencilerin büyük bir kısmı Safahat'ın yazarını bilmemektedir. 11. sınıflar da %47 oranında bilmektedir. Fakat verilen konferansların etkisiyle son testte "evet" diyenlerin sayısında ve oranında ciddi bir artış söz konusudur.

4. "Safahat"ı hiç okudunuz mu? (Cevabınız "hayır" ise ok işareti ile belirtilmiş kısımlarda verilen size uygun kutucuğu işaretleyerek anketinizi sonlandırabilirsiniz.)

Evet Hayır ⇒ Fakat bu çalışma okumam gerektiğini düşündürdü.
⇒ Çünkü Safahat ilgimi çok çekmedi.

Tablo 5

ÖN TEST					BU ÇALIŞMA						
	Evet	Oran	Hayır	Oran	Toplam Kişi		Düşündürdü	Oran	İlgimi Çekmedi	Oran	Toplam Kişi
9.Sınıf	10	%5	180	%95	190	9.Sınıf	102	%57	78	%43	180
10.Sınıf	19	%10	159	%90	178	10.Sınıf	93	%58	66	%42	159
11.Sınıf	20	%12	150	%88	170	11.Sınıf	111	%74	39	%26	150
12.Sınıf	28	%19	121	%81	149	12.Sınıf	97	%80	24	%20	121
T.D.E. ÖĞR.	6	%100	0	%0	6	DİĞER ÖĞR.	18	%95	1	%5	19
DİĞER ÖĞR.	8	%30	19	%70	27	Toplam	421	%67	208	%33	629
Toplam	91	%13	629	%87	720						

Ankete Katılanların, Safahat'ı Okuyup Okumadıkları ile İlgili Durumları

Tablo 5'ten (Ön Test) anlaşıldığı gibi Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri dışında Safahat'ı okuyanların oranı bütün sınıf seviyelerinde ve diğer öğretmenlerde %50'nin altındadır. Tablo 5'te görüldüğü üzere Safahat'ı okumayanların toplamda %67'si bu çalışmanın Safahat'ı okumayı düşündürdüğünü belirtmişlerdir.

5. "Safahat"ta hangi değerlerin ön plana çıktığı hakkında bilginiz, fikriniz var mı? (Cevabınız evet ise bu değerlerden üç tanesini yazınız!)

Tablo 6

ÖN TEST					SON TEST				
	Evet	Oran	Hayır	Oran	Evet	Oran	Hayır	Oran	Toplam Kişi
9.Sınıf	0	%0	190	%100	115	%61	75	%39	190
10.Sınıf	0	%0	178	%100	122	%69	56	%31	178

11.Sınıf	5	%3	165	%97	118	%69	52	%31	170
12.Sınıf	17	%11	132	%89	126	%85	23	%15	149
T.D.E. ÖĞR.	5	%89	1	%11	6	%100	0	%0	6
DİĞER ÖĞR.	0	%0	27	%100	25	%93	2	%7	27
Toplam	27	%4	693	%96	512	%71	208	%29	720

Ankete Katılanların, Safahat'taki Değerler ile İlgili Bilgi Sahibi Olup Olmadıkları

Tablo 6'ya bakıldığında ön testte, 720 kişiden 5 Türk dili ve edebiyatı öğretmeni ve 22 öğrenci dışında katılımcıların büyük bir çoğunluğu Safahat'taki değerlerden haberdar değildir.

6. "Safahat"ın İslam dünyası için bir eğitimsel değer olduğunu düşünüyor musunuz?

Tablo 7

	ÖN TEST				SON TEST				Toplam Kişi
	Evet	Oran	Hayır	Oran	Evet	Oran	Hayır	Oran	
9.Sınıf	20	%11	170	%89	130	%69	60	%31	190
10.Sınıf	31	%17	147	%83	143	%81	35	%19	178
11.Sınıf	18	%11	152	%89	140	%82	30	%18	170
12.Sınıf	23	%15	126	%85	113	%76	34	%23	149
T.D.E. ÖĞR.	6	%100	0	%0	6	%100	0	%0	6
DİĞER ÖĞR.	15	%56	12	%44	25	%93	2	%7	27
Toplam	113	%16	607	%84	557	%77	163	%23	720

Ankete Katılanların, Safahat'ın İslam Dünyası için Bir Eğitimsel Değer Olup Olmadığıyla İlgili Kanaatleri

Tablo 7'den anlaşıldığı üzere bu soruya ön testte sadece Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri %50'nin üzerinde "evet" demiştir. Son testte ise katılımcıların %77'si "evet" demişlerdir.

7. İngiltere başta olmak üzere birçok ülkenin üniversitelerinde, İngiliz edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan William Shakespeare'in ve eserlerinin anlatıldığı "Shakespeare" dersleri vardır. Hatta Shakespeare, İngiltere'de ortaokullarda bile okutulmaktadır. Bugün, İslam dünyasında öncülüğünü Türkiye yapmak üzere, değerler eğitimi ve değerlerimiz kapsamında "Safahat" ve yazarının liselerde seçmeli ders olarak okutulmasının gerekliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

- A) Kesinlikle okutulmalı
- B) Okutulmalı
- C) Gerekli değil
- D) Okutulmamalı
- E) Kesinlikle okutulmamalı

Tablo 8

ÖN TEST											
	A	Oran	B	Oran	C	Oran	D	Oran	E	Oran	Toplam Kişi
9.Sınıf	49	%26	65	%34	45	%24	9	%5	22	%11	190
10.Sınıf	26	%15	39	%22	41	%23	29	%16	43	%24	178
11.Sınıf	54	%32	69	%40	24	%14	8	%5	15	%9	170
12.Sınıf	69	%46	45	%30	20	%14	8	%5	7	%5	149
T.D.E ÖĞR.	6	%100	0	%0	0	%0	0	%0	0	%0	6
DİĞER ÖĞR.	14	%52	11	%41	2	%7	0	%0	0	%0	27
Toplam	218	%30	229	%32	132	%19	54	%7	87	%12	720
SON TEST											
	A	Oran	B	Oran	C	Oran	D	Oran	E	Oran	Toplam Kişi
9.Sınıf	118	%62	65	%34	2	%1	5	%3	0	%0	190
10.Sınıf	107	%60	46	%26	17	%10	6	%3	2	%1	178
11.Sınıf	130	%76	37	%22	0	%0	0	%0	3	%2	170
12.Sınıf	103	%69	16	%11	13	%9	4	%2	13	%9	149
T.D.E ÖĞR.	6	%100	0	%0	0	%0	0	%0	0	%0	6
DİĞER ÖĞR.	16	%59	6	%23	3	%11	2	%7	0	%0	27
Toplam	480	%67	170	%24	35	%5	17	%2	18	%3	720

Ankete Katılanların, Değerler Eğitimi Kapsamında Liselerde Mehmet Akif Ersoy ve Safahat Seçmeli Dersinin Olup Olmaması, Okutulup Okutulmaması ile İlgili Düşünceleri

Tablo 8'e bakıldığında, ön testte "kesinlikle okutulmalı" diyenlerin oranı %30 iken son testte bu oran %67'ye çıkmıştır. Bu kapsamda Mehmet Akif Ersoy'un torunu Selma Argon'un Safahat ile ilgili şu ifadeleri de önemlidir:

"[Dedem] 'Gençler bu kitabı okusun' dedi. Çünkü bu kitabın manevi anlamını çözmüş biri. Safahat'ın önemi şu bence; 'Türkiye'nin belgeseli aslandı. Bugünlere nasıl geldiğimizi kronolojik olarak, o kadar iyi anlatıyor ki, kelimeler yetersiz kalıyor. Dedemin bu eserindeki büyük mesajı şu: "Vatan hiçbir zaman savaşlarla, topla tüfekte alınmaz. İçine nifak sokulduğu zaman bölünür. Aramıza kin-nefret tohumları sokmasına izin vermeyin, birlik ve bütünlük içinde olun demiş kitapta. Gerekirse seçmeli ders olması ve okullarda okutulması zorunlu bir konu olması için bir dizi etkinlikler başlatacağım." (Argon: 2018).⁴¹

"Anket Çalışmalarından Elde Edilen Bulgular" kısmının başında belirtildiği üzere, son teste ön testte yer almayan bir soru daha vardır.

⁴¹ Erişim Tarihi: 04.11.2018, Erişim Sayfası: <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/811415-safahat-okullarda-secmeli-ders-olsun>

8. Verilen konferanstan hareketle bu çalışma, Mehmet Akif'e ve Safahat'a karşı önemli bir farkındalık oluşturmaktadır mıdır?

Tablo 9

SON TEST					
	Evet	Oran	Hayır	Oran	Toplam Kişi
9.Sınıf	145	%76	45	%24	190
10.Sınıf	126	%71	52	%29	178
11.Sınıf	132	%78	38	%22	170
12.Sınıf	100	%67	49	%33	149
T.D.E. ÖĞR.	6	%100	0	%0	6
DİĞER ÖĞR.	22	%81	5	%19	27
Toplam	531	%74	189	%26	720

Ankete Katılanların, Bu Çalışmanın Mehmet Akif ve Safahat'a Karşı Bir Farkındalık Oluşturup Oluşturmadığı ile İlgili Düşünceleri

Tablo 9'da görüldüğü üzere, katılımcıların %74'ü "evet" yani bu çalışma Mehmet Akif Ersoy'a ve Safahat'a karşı önemli bir farkındalık oluşturmaktadır, cevabını vermiştir.

Anket çalışması kapsamında yapılan ön test ve son test uygulamalarına katılan örneklemin cevapları, testler arası uygulanan mini konferanslar sonucu beklenen durumlara göre değerlendirilmiş ve bu minvalde puanlanmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında her bir örneklemin ön test ve son test puanları SPSS programında bağımlı örneklem T-test analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 10

	Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
				Lower	Upper			
Pair 1 Sontest - Öntest	13,96111	10,61037	,39542	13,18479	14,73744	35,307		,000

Paired Samples Test

Tablo 10'da görüldüğü üzere, yapılan T-test analizi sonucuna göre Sig. (2-tailed) değeri 0,05 değerinden küçük çıkmış ve %95 doğruluk payı ile iki test arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Ortalama (mean) değerleri arasındaki farkın 13,96111 olması ise son test ortalamasının ön teste göre yüksek olduğunu göstermiştir. Bu farkın temel sebebi, ön test ve son test arasında verilen mini konferanslardır.

Bu bağlamda, yapılan anket çalışmasından hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Örnekleme olarak seçilen öğrencilerin ve öğretmenlerin büyük bir kısmı (%62'si) Safahat isimli eserin kime ait olduğunu dahi bilmemektedir ve ankete katılanların sadece %12'si Safahat'ı okumuştur. Dolayısıyla öğrencilerin ve öğretmenlerin büyük bir kısmı, Safahat'ta yer alan ve Müslümanların problemlerine çözüm olabilecek "tembelliğe (atalete) karşı çalışkan olmak", "ümitsizliğe karşı ümitli olmak" ve "azimli, gayretli olmak" gibi değerlerin farkında değildirler. Aynı zamanda, Safahat'ın eğitimsel anlamda bir değer olduğunun da farkında olunmadığı tespit edilmiştir. Yapılan anket çalışmaları ve konferanslardan elde edilen veriler doğrultusunda, öğrenciler ve öğretmenlerde Mehmet Akif Ersoy ve Safahat'a karşı bir farkındalık, bilinç oluşmuştur. Ayrıca, liselerde "Mehmet Akif Ersoy ve Safahat" seçmeli dersinin olması gerektiği noktasında öğrenciler ve öğretmenlerde ciddi bir talep oluşmuştur. Nasıl ki İngiltere'de, Avrupa'da "Shakespeare"le ilgili dersler var, Türkiye'de de lise seviyesindeki okullarda "Mehmet Akif Ersoy ve Safahat" dersi olabilir fikri zemin bulmuştur. Safahat'ın eğitimsel anlamdaki değeri hususunda da yapılan anket çalışmalarından hareketle bir zemin oluşmuştur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Safahat'ın incelenmesi sonucunda toplam 41 farklı tematik değer, motifin tespit edilmesi ve bunlardan 17 tanesinin ilk defa bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak ortaya koyulması ile Safahat'ın tematik değerlerini, motiflerini en çok ve en ayrıntılı bir şekilde ele alan yeni bir çalışma daha literatüre kazandırılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın, alanyazında yer alıp Safahat üzerinde tematik motif, değer belirlemesi yapmış çalışmalarda tespit edilemeyen yeni değerlere yer vermesinin dışında Safahat'ın bütün değerlerini, motiflerini ortaya koyan müstakil ve teferruatlı bir araştırma olduğu söylenebilir. Ayrıca, Safahat'ta hangi değer, ne kadar yer aldığını yani kaç kez tekrar ettiğini belli bir usulle tespit etmesi, belirtmesi bakımından da dikkate değer bir çalışma olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, Safahat'taki değerleri ele alan bu makaleyle konuyla ilgili literatürde yer alan diğer tez çalışmaları arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Bu hususları da kısa kısa belirtmek gerekir. İlk defa ayrıntılı olarak bu çalışma kapsamında 32 farklı yerde tespit edilen "hayâ (utanma duygusu, hissi)" değeri, motifi Öksüz'ün çalışmasında "edep ve hayâ" başlığı altında bir başka değerle birlikte ele alınmış (Öksüz 1999: 167-174) fakat zikredilen bu değerler ayrıntılı bir şekilde tespit edilmemiştir. Bu çalışmada ise "edep" motifi ayrı bir başlık altında ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Yine, Moğul'un (2012) çalışmasında "adalet" değeri ile ilgili 7 farklı yerde tespit söz konusuyken bu çalışmada 41 farklı yerde tespit söz konusudur. Biçer'in (2013) kaleme aldığı çalışmada ise mesela "hayâ (utanma duygusu, hissi), özgüven, ibret alma" gibi pek çok motif ele alınmamıştır. Küçükkaya'nın tez çalışmasında "dayanışma, eşitlik ve hoşgörü" değerlerinin Safahat'ta yer almadığı belirtilmiştir (Küçükkaya 2014: 71). Hâlbuki bu makalede "eşitlik" değerine yer verilmiştir. Yine, Safahat'taki değerleri ele alan tezlerden iki tanesinin [Moğul (2012) (18 tematik değer) ve Biçer (2013) (20 tematik değer) -hatta Yılmaz (2017) (18 tematik değer) da buna dâhil edilebilir- neredeyse aynı tematik değerleri ele aldıkları söylenebilir. Fakat Öksüz (1999), Moğul (2012) ve Yılmaz'ın (2017) amaçlarının Safahat'taki bütün tematik değerleri tespit etmek olmadığını da özellikle ifade etmek gerekir. Küçükkaya'nın çalışmasında 25 tematik değer ve A. M. Emer'in (2014) yaptığı tez çalışmasında ise diğer çalışmalara nazaran daha fazla (toplam 36) tematik değer tespit edilmiştir. Safahat'taki tematik motifleri, değerleri belirlemeye

yönelik münhasıran yapılmış bu tezlerin dışında makale, tebliğ olarak hazırlanıp Safahat'taki tematik değerlerden bahseden çalışmalar ile mevcut çalışma arasında da birtakım farklar söz konusudur. İlk defa tematik bir değer olarak teferruatlı bir şekilde bu çalışmayla ortaya koyulan "namus" motifi, Yeniterzi'nin (1997) makalesinde sadece isim olarak yer almış yani namus motifinden bir tematik değer olarak bahsedilmemiştir; bu tematik motif, ayrıntılı olarak tespit edilmemiştir. Zikredilen çalışmada "dini doğru anlamak, hurafelere karşı olmak" (Yeniterzi 1997: 267-268); "cehalete karşı âlim olmak" (Yeniterzi 1997: 271) değerleri ise Safahat'tan verilen birkaç örnekle ele alınmıştır. Yine, "cehalete karşı âlim olma" adı altında ayrıntılı olarak bu çalışma kapsamında tespit edilen motif, değer hakkında Çetin'in çalışmasında birtakım değerlendirmeler yapılmış (Çetin 2006: 60) fakat Safahat'ta yer alan bu ve diğer değerler ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Işık'ın (2008) eserinde ise bazı değerler birkaç örnekle izah edilmiştir. Yine, Fırat'ın yaptığı çalışmada da "çalışmak" değerinden (Fırat 2015: 175-176) bahsedilmiş fakat "değer" başlığı altında ele alınmayan bu motif, birkaç örnekle ifade edilmiştir.

Ayrıca, bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak tespit edilen "cehalete karşı bilgili olmak, gayretli olmak, sorumluluk (mesuliyet), ümitsizliğe karşı ümitli olmak vb." motifleri birkaç örnekle yüzeysel olarak inceleyen, ayrıntılı bir tematik değer çalışması olmayan, aynı zamanda bu motiflerden "değer" olarak bahsetmeyen ve Safahat'ı etrafıca incelemeyen kısacası amacı bu olmayan bildirimler (tebliğler) de söz konusudur. Abdulvahit İmamoğlu'nun (2009) bildirisi böyle bir çalışmadır. Yine, "bağımsızlık (istiklal), özgürlük (hürriyet)" başlıkları altında bu çalışmada ayrıntılı olarak tespit edilen değerler, motifler Ahmet Cuma'nın (2009) çalışmasında kısmen de olsa ele alınmıştır. Yine, "tembelliğe (atalete) karşı çalışkan olmak" başlığı altında ayrıntılı olarak tespit edilen motif, değer Bilge Ercilasun'un (2009) çalışmasında da kısmen ele alınmıştır. Bunlardan başka, Erol Oğur'un (2009) çalışmasında, bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak tespit edilen ve "ümitsizliğe karşı ümitli olmak, cehalete karşı bilgili olmak, doğruluk (dürüstlük), azimli (gayretli) olmak, zulme karşı olmak" başlıkları altında incelenen değerlerden birkaç örnek ile bahsedilmiştir. İsmail Çetişli'nin (2009) kaleme aldığı bildiride de bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak tespit edilen "tembelliğe (atalete) karşı çalışkan olmak, ümitsizliğe karşı ümitli olmak; azimli, gayretli olmak" gibi motifler, değerlerle ilgili olarak Mehmet Akif'in şiirlerinden hareketle birtakım değerlendirmeler söz konusudur. Akpınar'ın (2009) çalışmasında ise cehaletin, tembelliğin, çalışmamanın, yanlış tevekkül anlayışının vd.nin ahlaki çöküntüye yol açtığı ile ilgili tespitler ve değerlendirmeler söz konusudur. Bu tespitler ve değerlendirmeler, Safahat'tan alınan mısralarla örneklenmiştir fakat zikredilen motifler de bu çalışmada tespit edilenlerin sadece bir kısmını oluşturmaktadır.

Şu hususu belirtmek gerekir ki bu çalışmayla tespit edilen 17 yeni tematik değer dışında diğer tematik motiflere, değerlere yönelik yorumlamalara, açıklamalara yer verilmemiştir. Fakat Moğul'un (2012), Biçer'in (2013), Yılmaz'ın (2017), Küçükkaya'nın (2014) çalışmaları başta olmak üzere Safahat'taki değerleri ele alan bazı çalışmalarda değerlerle ilgili bireysel yorumlamalar yapılmıştır. Dolayısıyla Safahat'taki yeni değerler başta olmak üzere bütün değerleri, motifleri açıklamaya, yorumlamaya, çözümlenmeye yönelik ayrıntılı çalışmaların daha fazla yapılması gerekmektedir. Ayrıca, Safahat'ın tematik değer, motif içeriği bağlamında çok zengin bir eser olması dikkate alındığında Safahat'a yönelik yeni değer, motif belirleme çalışmaları da mutlaka

yapılmalıdır. Ayrıca, Safahat'ta yer alan değerlerle ilgili bugüne kadar yapılan tez çalışmalarının hemen hepsinde tematik değerleri belirlemeye yönelik farklı ölçütler kullanılmış ve bu minvalde de pek çok farklı motif, değer tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada da diğer çalışmalarda bulunan bazı motifler yer almamıştır. Mesela, aile birliğine önem verme, duyarlılık, estetik, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik, dayanışma, hoşgörü... Bu noktada, bazı değerlerin muhtelif çalışmalarda farklı isimlerle adlandırılmış, yorumlanmış olabileceğini de belirtmek gerekir: Mesela bu çalışmada "umursamaya karşı umursamamazlık" olarak adlandırılan tematik değer, diğer bazı çalışmalarda "duyarlılık" olarak verilmiş olabilir. Fakat bu noktada, Safahat'taki değerleri belirlemeye yönelik yapılan bütün çalışmaların bir zenginlik olduğunu da özellikle belirtmek gerekir.

Bulgular kısmında verilen T-test analizi sonucuna göre ortalama (mean) değerler arasındaki fark 13,96111 olarak belirmiş, bu da son test ortalamasının ön teste göre yüksek olduğunu göstermiş ve bu farkın temel sebebinin ön test ve son testler arasında verilen mini konferanslardan kaynaklandığı görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın örneklemini oluşturan öğrenciler ve öğretmenler; çalışkan olmak, ümitli olmak ve azimli, gayretli olmak gibi değerler başta olmak üzere Müslümanların son üç dört asırdan bu yana karşı karşıya kaldıkları problemlere çözüm olabilecek değerlerin Safahat'ta yer aldığının farkına, verilen mini konferanslar neticesinde varmışlar ve böylece bu çalışma, Safahat'ın tematik değerleri, motifleri ve eğitimsel değeri bağlamında öğrenciler ve öğretmenlerde bir farkındalık oluşturmuştur. Yine bu çalışmayla, Kur'ani bir bakış açısına sahip olan Mehmet Akif Ersoy'un Safahat isimli eserinde pek çok Kur'ani değer yer aldığı da ayrıntılı olarak tespit edilmiştir. Bu değerlerin başında, Kur'an-ı Kerim'in de iki temel emri olan "çalışkanlık ve ümitli olmak" gelmektedir. Safahat'ta en çok işlenen üçüncü değer ise "azimli, gayretli olmak" olduğu söylenebilir. İslam dünyasının son iki üç asırdır çokça yaşadığı buhranların, gördüğü zulümlerin arka planında ise Safahat'ta yer alan ve bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak tespit edilen bu temel tematik değerlerin Müslümanlar tarafından yitirilmesinin etkili olduğu görülmüş ve tekrar diriliş için hayat safhalarının, sayfalarının nasıl olması gerektiği hususunda önemli bir değer, kıymet olan Safahat'ın bu problemlere çare olabileceği öğrenciler ve öğretmenlerce anlaşılmıştır. Fakat daha genel ve kapsamlı sonuçlar elde edebilmek adına benzer çalışmalar yapılmalı ve örneklem de geniş tutulmalıdır.

Türk dili ve edebiyatı, din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri başta olmak üzere lise seviyesindeki derslerin öğretim programları incelendiğinde değerlerimizin, öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamı olarak ifade edildiği görülür (MEB 2018: 5). Öğretim programlarında yer alan kök değerler de adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olarak verilir (MEB 2018: 6). Liseyi tamamlayacak öğrencilerin millî ve manevî değerleri benimsemek suretiyle bunları hayat tarzına dönüştürmüş olmaları gerekir. İşte, Mehmet Akif Ersoy'un örnek yaşamı ve hayat safhalarının, sayfalarının nasıl olması gerektiği hususundaki şaheseri Safahat'ın tematik değerlerinin, motiflerinin zenginliği dikkate alındığında Safahat'ın öğretim programlarındaki kök değerlerden daha zengin değerler içerdiği çok net bir şekilde söylenebilir. Bu minvalde, lise seviyesindeki okullarda "Mehmet Akif Ersoy ve Safahat" seçmeli dersi olmalı; bu mümtaz şahsiyet ve şaheseri, değerler eğitimi bağlamında ve öğretim programları çerçevesinde kaynak olarak mutlaka kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, S. (2009). "Safahat'ta Ahlâki Öğeler". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 2. Ankara: Desen Ofset. 737-745.
- Beil, B. (2003). *İyi Çocuk, Zor Çocuk Doğru Davranışlar Çocuklara Nasıl Kazandırılır?*. Çeviren: Cuma Yorulmaz. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Biçer, S. (2013). *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait 'Safahat' Adlı Eserin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Uşak.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bolay, S. H. (2009). "Mehmet Akif'te Sa'y (İş/Çalışma) Felsefesi". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 2. Ankara: Desen Ofset. 747-752.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni*. 3. Baskı. Çeviri Editörü: Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap.
- Cuma, A. (2009). "Mehmet Âkif Ersoy ve Johann Christoph Friedrich Von Schiller'in Şiirlerinde Hürriyet Motifi". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 1. Ankara: Desen Ofset. 29-42.
- Çetin, N. (2006) "Günümüze Işık Tutan 'Münevver Aydın' Mehmet Akif Ersoy". *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*. Yıl: 7. S. 73. 57-68.
- Çetişli, İ. (2009). "Mehmet Akif'in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kur'ân-ı Kerîm". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 1. Ankara: Desen Ofset. 417-423.
- Duymaz, R. (2013). "İki Ruh Akrabası". *Boyun Eğmeyen Ateş'in Dili Muhammed İkbâl*. Hece Özel Sayısı. S. 25. 490-492.
- Ekşi, H. (2003). "Temel İnsani Değerlerin Kazanılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları". *Değerler Eğitimi Dergisi*. C. 1. S. 1. 79-96.
- Emer, A. M. (2014). *Safahat'ta Değerler Eğitimi Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Ercilasun, B. (2009). "Mehmet Âkif ve Kader Meselesi". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 1. Ankara: Desen Ofset. 135-143.
- Erol, K. (2014). "Mehmet Akif'in Şiirlerinde İki Anahtar Kelime: 'Cehâlet ve Kavmiyet'". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C. 7. S. 32. 95-110.
- Ersoy, M. A. (2007). *Safahat*. 5. Baskı. Yayına Hazırlayan: Yakup Çelik. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fırat, H. (2015). "Safahat ve Aile Eğitimi". *TÜBAR*. XXXVII. 169-188.

Güçlü, M. (2015). "Türkiye'de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(38). 720-732. Erişim Adresi: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi38pdf/5egitim/guclu_mustafa.pdf. Erişim Tarihi: 04.11.2018.

Işık, İ. (2008). "Mehmet Âkif'in Şiirinde Temalar". *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni: Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları. 128- 139.

İmamoğlu, A. (2009). "Mehmet Akif Ersoy'un İnsan İrade ve Hürriyetine Bakışı". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 1. Ankara: Desen Ofset. 15-21.

Kabaklı, M. (1977). *Mehmet Akif*. İstanbul: Toker Yayınları.

Kaplan, M. (2003). "Süleymaniye Kürsüsünden Bir Parça". *Şiir Tahlilleri* 1. 18. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kırkkılıç, A. (2009). "Âyetlere Manzum Meâl". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 1. Ankara: Desen Ofset. 61-70.

Köç, A., Demirkaya, H., Ünal, O. (2020). "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif ve Safahat". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7 (13). 98-118.

Kubbealtı Lugatı (2021). *Safha*. Erişim Adresi: <http://www.lugatim.com/s/safha>. Erişim Tarihi: 20.04.2021.

Kuçuradi, İ. (1998). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

MEB (2018). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*. 1-64.

Moğul, S. (2012). *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Kayseri.

Mutluoğlu, K., Karaman U. (2018). *Ortaöğretim Proje Hazırlama Ders Kitabı*. Ankara: Ada Matbaacılık.

Ogur, Erol (2009). "Asım'da Eğitim Değerleri". *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 19-20-21 Kasım 2008 (Burdur). C. 1. Ankara: Desen Ofset. 229- 237.

Oğur R., Tekbaş Ö. F. (2003). "Anket Nasıl Hazırlanır?". *STED* 12. C. 12. S. 9. 336-340. Erişim Adresi: <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0903/anket.pdf>

Okay, O. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Okay, O., Düzdağ, E. M. (2003). "Mehmed Âkif Ersoy". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 432-439.

Öksüz, R. (1999). *Safahat'ta Değerler Eğitimi Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Reboul, O. (1995). *Değerlerimiz Evrensel midir?* Çeviren: Hüseyin İzgar. Eğitim Yönetimi. S: 3. 363-374.

Şimşek, T. (2015). "Mehmed Âkif'in Poetikası". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 53. 105-120.

Tarlan, A. N. (1971). *Mehmed Âkif ve Safahat*. İstanbul: Nida Yayınevi.

TDK (2018). *Değer*. Erişim Adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c1bf479f086c9.69930320. Erişim Tarihi: 08.11.2018.

TDK (2021). *Safahat*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 20.04.2021.

TDK (2021). *Şan*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 28.05.2021.

TDK (2021). *Şeref*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 28.05.2021.

Yaman, E. (2012). *Değerler Eğitimi*. Akçağ Yayınları: Ankara.

Yazıcı, K. (2006). "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış". *TÜBAR*. S. 19. 499-532.

Yeniterzi, Y. (1997). "Safahat'ta İnsânî Değerler". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 4. Konya. 1997. 263-277.

Yetiş, K. (2006). *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*. 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yılmaz, R. (2017). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Eğitiminde Safahat'ın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Konya.

Yılmaz, S. (2013). "Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılması Amaçlanan Değerlere İlişkin Öğretmen Adayı Görüşleri". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sosyal Bilgiler Özel Sayısı*. 647-678.

<https://degerler.org/>. Erişim Tarihi: 10.10.2018.

https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/811415-safahat-okullarda-secmeli-ders_olsun. Erişim Tarihi: 04.11.2018.